

BHARATIYA VIDYA BHAVAN
BOMBAY-7
47765
LIBRARY

and philological grounds[1] This is often lost sight of by Garbe's critics In his concluding reply to Jacobi in the somewhat heated controversy that was carried on[2] between these *savants*, to the contention that if Garbe's reasoning were sound he should have been led to reject a far greater number of passages as interpolations, but that if he wanted to retain these latter passages, he should have on the same ground retained several others that he had rejected, Garbe replied[3] that he never entertained the illusion that he had ejected all interpolations from the Bhagavadgītā Given convincing *objective* proofs similar to what he, in his own estimation, had adduced, he would not be unwilling to reject more stanzas if need be, but arguments based on a difference of style or poetic power he would not by themselves accept as decisive Nobody[4] to my knowledge has tackled as such, Garbe's *objective* proofs in their entirety I made the attempts in 1929 but Garbe had passed away in the meanwhile[5]

A devoted pupil of Garbe and a student of some standing in the Bhakti literature of India and of Europe, Dr Rudolf Otto, published in 1934 a small pamphlet of 48 pages calculated to set forth what he considered *Die Urgestalt* (Original Form) der Bhagavadgītā, and the next year another pamphlet of the same size setting forth eight *Lehrtraktate* (Doctrinal Tracts) which according to Otto came to be added to the original Poem in course of time, while a complete German translation of the Bhagavadgītā with a triple arrangement of types (one for the Original Poem, one for the Tracts, and a third for additions and minor glosses which came to be inserted some by the authors of the Tracts and others by other interpolators) was also published by him at about the same time, with valuable Introduction, Appendices and Notes This is an outstanding series of publications on the Bhagavadgītā well worthy of being dedicated to the memory of Professor Garbe It is at once scholarly, penetrating

---

1 The most outstanding illustration of this is II 17 He also mentions III 9 18, VI 27-32 etc. See on them my *Basu Mallik Lectures*, pp 9ff

2 *Deutche Literaturzeitung* for 24th December 1921 11th February 1922, 8th April 1922 and 15th July 1922

3. *Deutche Literaturzeitung* 1922 p 102 and *Bhagavadgita* 2nd edn., p 24

4 Not even Oldenberg in *Nachrichten* KGWG 1919 pp 321ff who even accepts some of Garbe's cases, e.g. III 9-18

5 E. Lamotte's attempt (*Notes sur la BG*) published in 1929 became known to me only in 1936 Lamotte, who in most respects follows Oldenberg in NGWG does not consider II 17 and his remarks (p. 135) on XVII 23 28 would seem to support Garbe.

and thought provoking The author has mercilessly but in the cool and courageous spirit of science dissected the Bhagavadgita in at least eighteen separate fragments hailing from as many separate authors The argumentation is highly complex but adequately documented It costs an effort to understand the author because his arguments have to be pieced together not only from three separate publications but three separate parts of one of them the Translation His conclusion which out garbes Garbe with a vengeance may be given in his own words[1] The notion of the compact unity of the Gītā is to be given up Within the frame work of the original Gita has been received a huge and motley assemblage of eight Tracts of varying nature which claim to pass muster under the authority of Lord Kṛṣṇa Their characteristic divergences are not to be brushed aside by any straining after homogeneity They cannot possibly be made to resemble each other One must on the contrary carefully trace out the manifoldness of Indian life and thought which is in evidence even in them.

After a careful scrutiny of the arguments marshalled out by Otto with rare diligence and insistence the conviction has come upon me that the author has overshot the mark His own arguments as I hope to prove in the sequel would go to establish the conclusion that the Bhagavadgita in its present form is not of course the unitary Poem which Dhalmann[2] Oltrammare and others found in it but a philosophical synthesis made by a clear thinker who has scattered all through the Poem stanzas of his own calculated to modify the views which he decided to take over into his teaching Let us in the first place concentrate our thoughts on what according to Otto is the original Bhagavadgita This we are told consists of just 133 stanzas. In the successive redactions of the Poem this part received an addition of 35 stanzas which are of the nature of gloss Fourteen of these stanzas[3] can be identified as Samkhya gloss twelve[4] as Bhakti gloss while nine[5] are of a doubtful nature To help the reader we first give the text of the Original Gita inserting therein the added stanzas in their proper place but in a smaller type The original stanzas will be numbered in one sequence in Arabic numerals placed at the commencement of the stanzas and the stanzas of gloss in another sequence with starred Arabic numerals while the

---

1 *Die Lehrtraktate* p 46

2 *Genesis des Mahabharata* 1899 and *Die Samkhya Philosophie* 1902

3 Starred Arabic numbers 1 14

4. Starred Arabic numbers 15-17 and 27 35

5 Starred Arabic numbers 18-22 and 23 26

place of the stanzas in the present Gita will be shown in Devanāgari numerals at the end of the stanzas the first numeral denoting the Chapter The reader is advised to first ignore the glosses (with starred numbering) so as to get the full effect of the "original" Poem

॥ श्रीमद्भगवद्गीता ॥

ORIGINAL TEXT

धृतराष्ट्र उवाच—

1 धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सव ।
मामका पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सजय ॥ १ १ ॥

सजय उवाच—

2 दृष्ट्वा तु पाण्डवानीक व्यूढ दुर्योधनस्तदा ।
आचार्यमुपसगम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥ १ २ ॥

3 पश्यैता पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।
व्यूढा द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥ १ ३ ॥

4 अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।
युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथ ॥ १ ४ ॥

5 धृष्टकेतुश्चेकितान काशिराजश्च वीर्यवान् ।
पुरुजित् कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुगव ॥ १ ५ ॥

6 युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजाश्च वीर्यवान् ।
सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथा ॥ १ ६ ॥

7 अस्माक तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम ।
नायका मम सैन्यस्य सज्ञार्थं तान् ब्रवीमि ते ॥ १ ७ ॥

8 भवान् भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिंजय ।
अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥ १ ८ ॥

9 अन्ये च बहव शूरा मदर्थे त्यक्तजीविता ।
नानाशस्त्रप्रहरणा सर्व युद्धविशारदा ॥ १ ९ ॥

10 अपर्याप्त तदस्माक बल भीष्माभिरक्षितम् ।
पर्याप्त त्विदमेतेषा बल भीमाभिरक्षितम् ॥ १ १० ॥

11 अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिता ।
भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्त सर्व एव हि ॥ १ ११ ॥

12 तस्य सजनयन् हर्षं कुरुवृद्ध पितामह ।
सिंहनाद विनद्योच्चै शङ्ख दध्मौ प्रतापवान् ॥ १ १२ ॥

13 तत शङ्खाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखा ।
सहसैवाभ्यहन्यन्त स शब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥ १ १३ ॥

14 ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ ।
माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः ॥ १.१४ ॥

15 पाञ्चजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनंजयः ।
पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं भीमकर्मा वृकोदरः ॥ १.१५ ॥

16 अनन्तविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।
नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥ १.१६ ॥

17 काश्यश्च परमेष्वासः शिखण्डी च महारथः ।
धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः ॥ १.१७ ॥

18 द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ।
सौभद्रश्च महाबाहुः शङ्खान् दध्मुः पृथक् पृथक् ॥ १.१८ ॥

19 स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत् ।
नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलो व्यनुनादयन् ॥ १.१९ ॥

20 अथ व्यवस्थितान् दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजः ।
प्रवृत्ते शस्त्रसंपाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः ॥ १.२० ॥

21 हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते ।

अर्जुन उवाच—
सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत ॥ १.२१ ॥

22 यावदेतान् निरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थितान् ।
कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन् रणसमुद्यमे ॥ १.२२ ॥

23 योत्स्यमानानवेक्षेऽहं य एतेऽत्र समागताः ।
धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः ॥ १.२३ ॥

संजय उवाच—
24 एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥ १.२४ ॥

25 भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।
उवाच पार्थ पश्यैतान् समवेतान् कुरूनिति ॥ १.२५ ॥

26 तत्रापश्यत् स्थितान् पार्थः पितॄनथ पितामहान् ।
आचार्यान् मातुलान् भ्रातॄन् पुत्रान् पौत्रान् सखींस्तथा ॥ १.२६ ॥
श्वशुरान् सुहृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि ।

27 तान् समीक्ष्य स कौन्तेयः सर्वान् बन्धूनवस्थितान् ॥ १.२७ ॥
कृपया परयाविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत् ।

28

अर्जुन उवाच—
दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम् ॥ १.२८ ॥
सीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ।

29 वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ॥ १.२९ ॥

30 गाण्डीव स्रसते हस्तात् त्वक्चैव परिदह्यते ।
न च शक्नोम्यवस्थातु भ्रमतीव च मे मन ॥ १ ३० ॥

31 निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ।
न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ॥ १ ३१ ॥

32 न काङ्क्षे विजय कृष्ण न च राज्य सुखानि च ।
किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा ॥ १ ३२ ॥

33 येषामर्थे काङ्क्षित नो राज्य भोगा सुखानि च ।
त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणास्त्यक्त्वा धनानि च ॥ १ ३३ ॥

34 आचार्या पितर पुत्रास्तथैव च पितामहा ।
मातुला श्वशुरा पौत्रा श्याला सबन्धिनस्तथा ॥ १ ३४ ॥

35 एतान् न हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन ।
अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतो किं नु महीकृते ॥ १ ३५ ॥

36 निहत्य धार्तराष्ट्रान् न का प्रीति स्याज्जनार्दन ।
पापमेवाश्रयेदस्मान् हत्वैतानाततायिन ॥ १ ३६ ॥

37 तस्मान्नार्हा वय हन्तु धार्तराष्ट्रान् स्वबान्धवान् ।
स्वजन हि कथ हत्वा सुखिन स्याम माधव ॥ १ ३७ ॥

38 यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतस ।
कुलक्षयकृत दोष मित्रद्रोहे च पातकम् ॥ १ ३८ ॥

39 कथ न ज्ञेयमस्माभि पापादस्मान्निवर्तितुम् ।
कुलक्षयकृत दोष प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ १ ३९ ॥

40 कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्मा सनातना ।
धर्मे नष्टे कुल कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत ॥ १ ४० ॥

41 अधर्माभिभवात् कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रिय ।
स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसकर ॥ १ ४१ ॥

42 सकरो नरकायैव कुलघ्नाना कुलस्य च ।
पतन्ति पितरो ह्येषा लुप्तपिण्डोदकक्रिया ॥ १ ४२ ॥

43 दोषैरेतै कुलघ्नानां वर्णसकरकारकै ।
उत्साद्यन्ते जातिधर्मा कुलधर्माश्च शाश्वता ॥ १ ४३ ॥

44 उत्सन्नकुलधर्माणा मनुष्याणा जनार्दन ।
नरके नियत वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ॥ १ ४४ ॥

45 अहो बत महत् पाप कर्तुं व्यवसिता वयम् ।
यद्राज्यसुखलोभेन हन्तु स्वजनमुद्यता ॥ १ ४५ ॥

46 यदि मामप्रतीकारमशस्त्र शस्त्रपाणय ।
धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतर भवेत् ॥ १ ४६ ॥

सञ्जय उवाच—
47 एवमुक्त्वार्जुन सख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।
विसृज्य सशर चाप शोकसविग्नमानस ॥ १ ४७ ॥

48 त तथा कृपयाविष्टमश्रुपूर्णाकुलेक्षणम् ।
विषीदन्तमिद वाक्यमुवाच मधुसूदन ॥ २ १ ॥

श्रीभगवानुवाच—

49 कुतस्त्वा कश्मलमिद विषमे समुपस्थितम् ।
अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन ॥ २ २ ॥

50 क्लैब्य मा स्म गम पार्थ नैतत् त्वय्युपपद्यते ।
क्षुद्र हृदयदौर्बल्य त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप ॥ २ ३ ॥

अर्जुन उवाच—

51 कथ भीष्ममह सख्ये द्रोण च मधुसूदन ।
इषुभि प्रतियोत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन ॥ २ ४ ॥

52 गुरूनहत्वा हि महानुभावान्
श्रेयो भोक्तु भैक्ष्यमपीह लोके ।
हत्वार्थकामास्तु गुरूनिहैव
भुञ्जीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान् ॥ २ ५ ॥

53 न चैतद्विद्म कतरन्नो गरीयो
यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयु ।
यानेव हत्वा न जिजीविषाम
स्तेऽवस्थिता प्रमुखे धार्तराष्ट्रा ॥ २ ६ ॥

54 कार्पण्यदोषोपहतस्वभाव
पृच्छामि त्वा धर्मसमूढचेता ।
यच्छ्रेय स्यान्निश्चित ब्रूहि तन्मे
शिष्यस्तेऽह शाधि मा त्वा प्रपन्नम् ॥ २ ७ ॥

55 न हि प्रपश्यामि ममापनुद्या
द्यच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणाम् ।
अवाप्य भूमावसपत्नमृद्ध
राज्य सुराणामपि चाधिपत्यम् ॥ २ ८ ॥

सजय उवाच—

56 एवमुक्त्वा हृषीकेश गुडाकेश परतप ।
न योत्स्य इति गोविन्दमुक्त्वा तूष्णी बभूव ह ॥ २ ९ ॥

57 तमुवाच हृषीकेश प्रहसन्निव भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदन्तमिद वच ॥ २ १० ॥

श्रीभगवानुवाच—

58 अशोच्यानन्वशोचस्त्व प्रज्ञावादाश्च भाषसे ।
गतासूनगतासूश्च नानुशोचन्ति पण्डिता ॥ २ ११ ॥

59 न त्वेवाह जातु नास न त्व नेमे जनाधिपा ।
न चैव न भविष्याम सर्वे वयमत परम् ॥ २ १२ ॥

60 देहिनोऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥ २ १३ ॥

* 1 मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः ।
आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत ॥ २ १४ ॥

* 2 यं हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।
समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ २ १५ ॥

* 3 नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।
उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ २ १६ ॥

* 4 अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम् ।
विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित् कर्तुमर्हति ॥ २ १७ ॥

* 5 अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ।
अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युध्यस्व भारत ॥ २ १८ ॥

* 6 य एनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।
उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ २ १९ ॥

61 न जायते म्रियते वा कदाचि-
न्नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ।
अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो
न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ २ २० ॥

* 7 वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम् ।
कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम् ॥ २ २१ ॥

62 वासांसि जीर्णानि यथा विहाय
नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।
तथा शरीराणि विहाय जीर्णा-
न्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥ २ २२ ॥

* 8 नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ २ २३ ॥

* 9 अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च ।
नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ २ २४ ॥

* 10 अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।
तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥ २ २५ ॥

* 11 अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम् ।
तथापि त्वं महाबाहो नैवं शोचितुमर्हसि ॥ २ २६ ॥

* 12 जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ २ २७ ॥

* 13 अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।
अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ २ २८ ॥

63 आश्चर्यवत् पश्यति कश्चिदेन-
माश्चर्यवद्वदति तथैव चान्यः ।
आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति
श्रुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित् ॥ २ २९ ॥

64 देही नित्यमवध्योऽय देहे सर्वस्य भारत ।
तस्मात् सर्वाणि भूतानि न त्व शोचितुमर्हसि ॥ २ ३० ॥

65 स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकम्पितुमर्हसि ।
धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत् क्षत्रियस्य न विद्यते ॥ २ ३१ ॥

66 यदृच्छया चोपपन्न स्वर्गद्वारमपावृतम् ।
सुखिन क्षत्रिया पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशम् ॥ २ ३२ ॥

67 अथ चेत् त्वमिम धर्म्यं सग्राम न करिष्यसि ।
तत स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥ २ ३३ ॥

68 अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम् ।
सभावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ॥ २ ३४ ॥

69 भयाद्रणादुपरत मस्यन्ते त्वा महारथा ।
येषा च त्व बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥ २ ३५ ॥

70 अवाच्यवादाश्च बहून् वदिष्यन्ति तवाहिता ।
निन्दन्तस्तव सामर्थ्यं ततो दु खतर नु किम् ॥ २ ३६ ॥

71 हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम् ।
तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चय ॥ २ ३७ ॥

* 14 सुखदु खे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।
ततो युद्धाय युज्यस्व नैव पापमवाप्स्यसि ॥ २ ३८ ॥

[श्रीभगवानुवाच—]

72 भूय एव महाबाहो शृणु मे परम वच ।
यत् तेऽह प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १० १ ॥

73 न मे विदु सुरगणा प्रभव न महर्षय ।
अहमादिर्हि देवाना महर्षीणा च सर्वश ॥ १० २ ॥

74 यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ।
असमूढ स मर्त्येषु सर्वपापै प्रमुच्यते ॥ १० ३ ॥

75 बुद्धिर्ज्ञानमसमोह क्षमा सत्य दम शम ।
सुख दुख भवोऽभावो भय चाभयमेव च ॥ १० ४ ॥

76 अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दान यशोऽयश ।
भवन्ति भावा भूताना मत्त एव पृथग्विधा ॥ १० ५ ॥

77 महर्षय सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा ।
मद्भावा मानसा जाता येषा लोक इमा प्रजा ॥ १० ६ ॥

78 एता विभूतिं योग च मम यो वेत्ति तत्त्वत ।
सोऽविकम्पेन योगेन युज्यते नात्र सशय ॥ १० ७ ॥

79 अह सर्वस्य प्रभवो मत्त सर्व प्रवर्तते ।
इति मत्वा भजन्ते मा बुधा भावसमन्विता ॥ १० ८ ॥

* 15 मच्चित्ता मद्गतप्राणा बोधयन्त परस्परम् ।
कथयन्तश्च मा नित्य तुष्यन्ति च रमन्ति च ॥ १० ९ ॥

* 16 तेषा सततयुक्तानां भजता प्रीतिपूर्वकम् ।
ददामि बुद्धियोग त येन मामुपयान्ति ते ॥ १० १० ॥

* 17 तेषामेवानुकम्पार्थमहमज्ञानज तम ।
नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥ १० ११ ॥

अर्जुन उवाच—

80 मदनुग्रहाय परम गुह्यमध्यात्मसज्ञितम् ।
यत् त्वयोक्त वचस्तेन मोहोऽय विगतो मम ॥ ११ १ ॥

81 भवाप्ययौ हि भूताना श्रुतौ विस्तरशो मया ।
त्वत्त कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययम् ॥ ११ २ ॥

82 एवमेतद्यथात्थ त्वमात्मान परमेश्वर ।
द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ११ ३ ॥

83 मन्यसे यदि तच्छक्य मया द्रष्टुमिति प्रभो ।
योगेश्वर ततो मे त्व दर्शयात्मानमव्ययम ॥ ११ ४ ॥

श्रीभगवानुवाच—

84 पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रश ।
नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च ॥ ११ ५ ॥

85 पश्यादित्यान् वसून् रुद्रानश्विनौ मरुतस्तथा ।
बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत ॥ ११ ६ ॥

* 18 इहैकस्थ जगत् कृत्स्न पश्याद्य सचराचरम् ।
मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमिच्छसि ॥ ११ ७ ॥

86 न तु मा शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ।
दिव्य ददामि ते चक्षु पश्य मे योगमैश्वरम् ॥ ११ ८ ॥

सजय उवाच—

87 एवमुक्त्वा ततो राजन् महायोगेश्वरो हरि ।
दर्शयामास पार्थाय परम रूपमैश्वरम् ॥ ११ ९ ॥

88 अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ।
अनेकदिव्याभरण दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ ११ १० ॥

89 दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ।
सर्वाश्चर्यमय देवमनन्त विश्वतोमुखम् ॥ ११ ११ ॥

90 दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता ।
यदि भा सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मन ॥ ११ १२ ॥

* 19 तत्रैकस्थ जगत् कृत्स्न प्रविभक्तमनेकधा ।
अपश्यद्देवदेवस्य शरीरे पाण्डवस्तदा ॥ ११ १३ ॥

91 तत स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनजय ।
प्रणम्य शिरसा देव कृताञ्जलिरभाषत ॥ ११ १४ ॥

अर्जुन उवाच—

* 20 पश्यामि देवांस्तव देव देहे
सर्वांस्तथा भूतविशेषसंघान् ।
ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थ
मृषींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥ ११ १५ ॥

* 21 अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं
पश्यामि त्वां सर्वतोऽनन्तरूपम् ।
नान्तं न मध्यं न पुनस्तवादिं
पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूप ॥ ११ १६ ॥

92 किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च
तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम् ।
पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्ता-
द्दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ॥ ११ १७ ॥

* 22 त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं
त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।
त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता
सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥ ११ १८ ॥

93 अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्य
मनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ।
पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं
स्वतेजसा विश्वमिदं तपन्तम् ॥ ११ १९ ॥

94 द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि
व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ।
दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं
लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ॥ ११ २० ॥

95 अमी हि त्वां सुरसङ्घा विशन्ति
केचिद्भीताः प्राञ्जलयो गृणन्ति ।
स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसङ्घाः
स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः ॥ ११ २१ ॥

96 रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या
विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ।
गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसङ्घा
वीक्षन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ ११ २२ ॥

97 रूपं महत्ते बहुवक्त्रनेत्रं
महाबाहो बहुबाहूरुपादम् ।
बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं
दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहम् ॥ ११ २३ ॥

98 नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं
व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।
दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा
धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो ॥ ११ २४ ॥

99 दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि
दृष्ट्वैव कालानलसंनिभानि ।
दिशो न जाने न लभे च शर्म
प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ११ २५ ॥

100 अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः
सर्वे सहैवावनिपालसङ्घैः ।
भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ
सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥ ११ २६ ॥

101 वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति
दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।
केचिद्विलग्ना दशनान्तरेषु
संदृश्यन्ते चूर्णितैरुत्तमाङ्गैः ॥ ११ २७ ॥

102 यथा नदीनां बहवोऽम्बुवेगाः
समुद्रमेवाभिमुखा द्रवन्ति ।
तथा तवामी नरलोकवीरा
विशन्ति वक्त्राण्यभिविज्वलन्ति ॥ ११ २८ ॥

103 यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतङ्गा
विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः ।
तथैव नाशाय विशन्ति लोका-
स्तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः ॥ ११ २९ ॥

104 लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्ता-
ल्लोकान् समग्रान् वदनैर्ज्वलद्भिः ।
तेजोभिरापूर्य जगत् समग्रं
भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णो ॥ ११ ३० ॥

105 आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो
नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद ।
विज्ञातुमिच्छामि भवन्तमाद्यं
न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ॥ ११ ३१ ॥

श्रीभगवानुवाच—

106 कालोऽस्मि लोकक्षयकृत् प्रवृद्धो
लोकान् समाहर्तुमिह प्रवृत्तः ।
ऋतेऽपि त्वां न भविष्यन्ति सर्वे
येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः ॥ ११ ३२ ॥

107 *तस्मात् त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व*
जित्वा शत्रून् भुङ्क्ष्व राज्य समृद्धम् ।
मयैवैते निहता पूर्वमेव
निमित्तमात्र भव सव्यसाचिन् ॥ ११ ३३ ॥

108 द्रोण च भीष्म च जयद्रथ च
कर्ण तथान्यानपि योधवीरान् ।
मया हतास्त्व जहि मा व्यथिष्ठा
युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान् ॥ ११ ३४ ॥

सजय उवाच—

109 एतच्छ्रुत्वा वचन केशवस्य
कृताञ्जलिर्वेपमान *किरीटी ।*
नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्ण
सगद्गद भीतभीत प्रणम्य ॥ ११ ३५ ॥

अर्जुन उवाच—

110 स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या
जगत् प्रहृष्यत्यनुरज्यते च ।
रक्षासि भीतानि दिशो द्रवन्ति
सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसङ्घा ॥ ११ ३६ ॥

* 23 कस्माच्च ते न नमेरन् महात्मन्
गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्त्रे ।
अनन्त देवेश जगन्निवास
त्वमक्षर सदसत् तत्पर यत् ॥ ११ ३७ ॥

* 24 त्वमादिदेव पुरुष पुराण
स्त्वमस्य विश्वस्य पर निधानम् ।
वेत्तासि वेद्य च पर च धाम
त्वया तत विश्वमनन्तरूप ॥ ११ ३८ ॥

* 25 वायुर्यमोऽग्निर्वरुण शशाङ्क
प्रजापतिस्त्व प्रपितामहश्च ।
नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्व
पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ॥ ११ ३९ ॥

* 26 नम पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते
नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व ।
अनन्तवीर्यामितविक्रमस्त्व
सर्व समाप्नोषि ततोऽसि सर्व ॥ ११ ४० ॥

111 सखेति मत्वा प्रसभ यदुक्त
हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ।
अजानता महिमान तवेद
मया प्रमादात् प्रणयेन वापि ॥ ११.४१ ॥

112 यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि
विहारशय्यासनभोजनेषु ।
एकोऽथवाप्यच्युत तत्समक्षं
तत् क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥ ११ ४२ ॥

113 पितासि लोकस्य चराचरस्य
त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ।
न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो
लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभावः ॥ ११.४३ ॥

114 तस्मात् प्रणम्य प्रणिधाय कायं
प्रसादये त्वामहमीशमीड्यम् ।
पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः
प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुम् ॥ ११ ४४ ॥

115 अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा
भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ।
तदेव मे दर्शय देव रूपं
प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ११.४५ ॥

116 किरीटिनं गदिनं चक्रहस्त-
मिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ।
तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन
सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥ ११ ४६ ॥

श्रीभगवानुवाच—

117 मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं
रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ।
तेजोमयं विश्वमनन्तमाद्यं
यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम् ॥ ११ ४७ ॥

118 न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानै-
र्न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः ।
एवंरूपः शक्य अहं नृलोके
द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥ ११ ४८ ॥

119 मा ते व्यथा मा च विमूढभावो
दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृङ्ममेदम् ।
व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं
तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य ॥ ११.४९ ॥

सञ्जय उवाच—

120 इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा
स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ।

आश्वासयामास च भीतमेन
भूत्वा पुन सौम्यवपुर्महात्मा ॥ ११५० ॥

अर्जुन उवाच—
121 दृष्ट्वेद मानुष रूप तव सौम्य जनार्दन ।
इदानीमस्मि सवृत्त सचेता प्रकृति गत ॥ ११५१ ॥

(श्रीभगवानुवाच—)
122 मच्चित्त सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात् तरिष्यसि ।
अथ चेत् त्वमहकारान्न श्रोष्यसि विनक्ष्यसि ॥ १८५८ ॥
123 यदहकारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे ।
मिथ्यैष व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वा नियोक्ष्यति ॥ १८५९ ॥
124 स्वभावजेन कौन्तेय निबद्ध स्वेन कर्मणा ।
कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात् करिष्यस्यवशोऽपि तत् ॥ १८६० ॥
125 ईश्वर सर्वभूताना हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।
भ्रामयन् सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया ॥ १८६१ ॥
* 27 तमेव शरण गच्छ सर्वभावेन भारत ।
तत्प्रसादात् परा शान्ति स्थान प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥ १८६२ ॥
* 28 इति ते ज्ञानमाख्यात गुह्याद्गुह्यतर मया ।
विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥ १८६३ ॥
* 29 सर्वगुह्यतम भूय शृणु मे परम वच ।
इष्टोऽसि मे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम् ॥ १८६४ ॥
* 30 मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मा नमस्कुरु ।
मामेवैष्यसि सत्य ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥ १८६५ ॥
126 सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेक शरण व्रज ।
अह त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुच ॥ १८६६ ॥
* 31 इद ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ।
न चाशुश्रूषवे वाच्य न च मा योऽभ्यसूयति ॥ १८६७ ॥
* 32 य इद परम गुह्य मद्भक्तेष्वभिधास्यति ।
भक्ति मयि परा कृत्वा मामेवैष्यत्यसशय ॥ १८६८ ॥
* 33 न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तम ॥
भविता न च मे तस्मादन्य प्रियतरो भुवि ॥ १८६९ ॥
* 34 अध्येष्यते च य इम धर्म्य सवादमावयो ।
ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्ट स्यामिति मे मति ॥ १८७० ॥
* 35 श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो नर ।
सोऽपि मुक्त शुभाँल्लोकान् प्राप्नुयात् पुण्यकर्मणाम् ॥ १८७१ ॥
127 कच्चिदेतच्छ्रुत पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा
कच्चिदज्ञानसमोह प्रनष्टस्ते धनजय ॥ १८७२ ॥

अर्जुन उवाच—
128 नष्टो मोह स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाच्युत ।
स्थितोऽस्मि गतसदेह करिष्ये वचन तव ॥ १८७३ ॥

संजय उवाच—

129 इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मन ।
संवादमिममश्रौषमद्भुत रोमहर्षणम् ॥ १८.७४ ॥

130 व्यासप्रसादाच्छ्रुतवानेतद्गुह्यमहं परम् ।
योग योगेश्वरात् कृष्णात् साक्षात् कथयत स्वयम् ॥ १८.७५ ॥

131 राजन् संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतम् ।
केशवार्जुनयो पुण्य हृष्यामि च मुहुर्मुहु ॥ १८.७६ ॥

132 तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरे ।
विस्मयो मे महान् राजन् हृष्यामि च पुन पुन ॥ १८.७७ ॥

133 यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धर ।
तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥ १८.७८ ॥

Now let us consider the arguments which led Otto to fix upon just these 133 stanzas as the Original Gita Arjuna at the last moment is invaded by scruples He refuses to fight and contribute to the death of those dearest and most venerated If he is to be induced out of this mood it must be by arguments going straight at the situation Do not worry about killing because nobody can really kill anybody is a plausible argument (stanzas 55 64 of the Orig Gita) A Kṣatriya should never shirk fight is another that precisely hits the nail (Ibid, st 65 71) But Kṛṣṇa s best argument, in the opinion of Otto, is when he tells Arjuna to fight because Kṛṣṇa the Almighty from whom everything proceeds (X 8) orders him to fight and become the channel for carrying out God s purpose in this world (XI 33), having previously ensured Arjuna s compliance with the divine command by displaying before his wondering eyes God s *ghorarupa* (XI 49) Thereafter Arjuna is a meek lamb willing to follow God wherever He bids him, for has not He said—

अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुच ?

These says Otto are the only three arguments that exactly fit the situation All else is an ill assorted display of learning that falls outside the frame of the original poem

Otto claims credit for having discovered in the Gita itself objective proof for thus narrowing the limits of the original poem In stanzas 80 83 of the Original Gita (XI 1-4) Arjuna requests Kṛṣṇa to favour him with the divine vision This must be preceded naturally by a declaration by Kṛṣṇa that he is the Almighty God This is not asserted upto II 37 The first serious rift in the Poem is introduced by II 38 which says that the stanzas immediately preceding afford the Samkhya point of view which II 31 37 at any

rate do not give.[1] Everything in the Poem from II 38 onwards is suspect until we come to X 1 Here Kṛṣṇa having argued (in the portion of the Poem closing with II 37) his point on the basis of the soul s immortality and the warrior s code of duty proceeds to reveal[2] to Arjuna his supreme reason (*paramam vacah*) This is contained in X 1 8 the rest of the Tenth Chapter being an obvious interpolation In the first two stanzas of Chapter XI Arjuna gives a résumé of what Kṛṣṇa had told him upto that time Only three points are indicated viz (i) *guhyam adhyatma samjnitam* (= Orig Gita 61 62 63 64) and (ii) *bhutanam bhavapyayau* (= Orig Gita 58 64) (iii) *avyayam mahatmyam* (Orig Gita 72 79) These are the only things that Arjuna had heard and Kṛṣṇa had taught so far All else that is found in the present Gita must therefore be pronounced as interpolation on the authority of the Gita itself Otto places very great reliance on this passage (XI 1 2) and elevates it to the position of a critical canon for determining the orignal form of the Poem.

We are compelled to say that this so-called canon lets down Dr Otto rather lamentably In the first place adhyatma *samjnitam* should imply that the word adhyatma was used in the earlier passage as a proper name to designate the teaching in question This can be true of VIII 3 or of IX 1 6 where the Lord speaks of his atman (IX 5) and where the word *guhya* is also found (IX 1 2) In stanzas 58 64 of Otto s Original Gitâ even the word atman is not used Secondly *bhava* according to Otto means the being or perma nence of the soul and *apyaya* the [coming in and the] passing away of the bodies But this is not a teaching distinct from the first or adhyatma teaching Besides bodies are not the same as bhutas [3] and whatever the bhutas denote, both the *bhava* and the *apyaya* must alike belong to them The reference in question can legitimately be only to passages like IX 6 8 or VIII 18 19 or VII 4 6 where the word *bhuta* actually occurs It can also be to X. 4 5 Thirdly amongst the things that Arjuna had heard was the disquisition on Kṣa

---

1 I have fully gone into the question in my *Basu Mallik Lectures* pp 108-109 The arguments of F Otto Schrader and H Jacobi in the ZDMG of 1910 and 1918 had escaped me when I made the assert on there that nobody had proposed II 38 as an interpolation

2. Otto translates *bhuya eve* of X. 1 by Jetz nun (*Urgestalt* p 10) or Weiter jedoch (Transl. p 70) Th s is inexact The words should mean not *now then* or *furthermore* but *once again* implying that the *paramam vacah* was already given in another form before

3 In II 28 30 34 III 14 33 IV 35 etc *bhuta* denotes not body but embodied soul

triya's code of conduct in II 31-38 The so-called "canon" passes this important discussion in silence and creates a strong prejudice against its claim to validity Finally, how is the reflection that the Ātman is deathless going to pacify by itself Arjuna's qualms of conscience in "killing" Bhiṣma? Would the reflection exculpate a murderer in a Court of Law? And how can Arjuna be told that "killing" is impossible, and in the same breath called upon to do the Kṣatriya's duty of "killing" in fair fight? If we succeed in harmonising these two teachings in the way in which I have indicated in my Lectures (p 109), it will be seen that they *together* constitute the "Sāmkhya" way to action as contrasted with which is the "Yoga" way to action detailed in II 39 50, there being no difference in practice in these two "Niṣṭhās" *from Kṛṣṇa's ultimate point of view*

Students of Dr Rudolf Otto's other writings will not be surprised at the exaggerated importance which he is led to attach to the Theophany or God vision of the Eleventh Chapter of the Bhagavadgītā Whatever other part of the Gītā is or is not genuine, this is the one part of the Poem which is genuine, according to Otto It is the incident which Samjaya at the end particularly emphasises The passage, Otto tells us, has its parallel in the God vision with which Lord Kṛṣna humiliates the vaunting pride of Duryodhana in the Udyogaparvan[1] After the display of such potence there can be no room for any more questionings, and Otto has omitted certain passages from the Theophany because by turning God's *ghora rūpa* (or dreadful vision) into *visva rūpa* or (pantheistic apparition) its prevailing effect was either weakened or thwarted[2] I am afraid I cannot see eye to eye with Dr Otto in this respect Such a miracle-mongering mysticism would convert the Poem into an *argumentum ad baculum* Arjuna of all the persons in the world cannot be expected to meekly submit to such Hitlerism from the Olympic Heights. The Theophany certainly is there as a part (be it early or be it late) of the traditional story, but the present version of the Bhagavadgītā has given to it no more than its due place in the ultimate philosophical synthesis

As before observed, after the Theophany the Original Poem comes to an end From XI 51 Otto takes a big leap to XVIII 58,

1 Mbh. V 131 (Kumbhakonam edn) Otto more than once (*Urgestalt* pp 21 25) gives the reference as VI 131 To the Parvan Otto has given the numbering of the Sub parvan

2 The passages omitted are XI 7 13 15-16 18, 37-40 - all with the exception of a single stanza (19) already ejected by Garbe

ing to Arjuna) but of samnyāsa or renunciation It is in the fitness of things that the Tract should be inserted immediately after the Theophany, the author repeating sentiments occurring in the preceding part (e.g, XI 53 repeating XI 48) the better to smooth over the transition to the new Tract Its text runs as follows—

FIRST TRACT

(Entitled धर्म्यामृतम् or Doctrine of प्रपत्तिभक्ति)

श्रीभगवानुवाच— XI 52 to XII 20

1 सुदुर्दर्शमिद रूप दृष्टवानसि यन्मम ।
देवा अप्यस्य रूपस्य नित्य दर्शनकाङ्क्षिण ॥ ११ ५२ ॥

2 नाह वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया ।
शक्य एवविधो द्रष्टु दृष्टवानसि मा यथा ॥ ११ ५३ ॥

3 भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवविधोऽर्जुन ।
ज्ञातु द्रष्टु च तत्त्वेन प्रवेष्टु च परतप ॥ ११ ५४ ॥

4 मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्त सङ्गवर्जित ।
निर्वैर. सर्वभूतेषु य स मामेति पाण्डव ॥ ११ ५५ ॥

अर्जुन उवाच—

5 एव सततयुक्ता ये भक्तास्त्वा पर्युपासते ।
ये चाप्यक्षरमव्यक्त तेषा के योगवित्तमा ॥ १२ १ ॥

श्रीभगवानुवाच—

6 मय्यावेश्य मनो ये मा नित्ययुक्ता उपासते ।
श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मता ॥ १२ २ ॥

7 ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्त पर्युपासते ।
सर्वत्रगमचिन्त्य च कूटस्थमचल ध्रुवम् ॥ १२ ३ ॥

8 सनियम्येन्द्रियग्राम सर्वत्र समबुद्धय ।
ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रता ॥ १२ ४ ॥

9 क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसाम् ।
अव्यक्ता हि गतिर्दु ख देहवद्भिरवाप्यते ॥ १२ ५ ॥

10 ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि सन्यस्य मत्परा ।
अनन्येनैव योगेन मा ध्यायन्त उपासते ॥ १२ ६ ॥

11 तेषामह समुद्धर्ता मृत्युससारसागरात् ।
भवामि न चिरात् पार्थ मय्यावेशितचेतसाम् ॥ १२ ७ ॥

12 मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धि निवेशय ।
निवसिष्यसि मय्येव अत ऊर्ध्व न सशय ॥ १२ ८ ॥

13 अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम् ।
अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनंजय ॥ १२ ९ ॥

14 अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव ।
मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन् सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १२ १० ॥

15 अथैतदप्यशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रित ।
सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान् ॥ १२ ११ ॥

16 श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ।
ध्यानात् कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनन्तरम् ॥ १२ १२ ॥

17 अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।
निर्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ १२ १३ ॥

18 संतुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ।
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मे भक्तः स मे प्रियः ॥ १२ १४ ॥

19 यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः ।
हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ १२ १५ ॥

20 अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः ।
सर्वारम्भपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १२ १६ ॥

21 यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति ।
शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान् यः स मे प्रियः ॥ १२ १७ ॥

22 समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ।
शीतोष्णसुखदुःखेषु समः सङ्गविवर्जितः ॥ १२ १८ ॥

23 तुल्यनिन्दास्तुतिर्मौनी संतुष्टो येनकेनचित् ।
अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान् मे प्रियो नरः ॥ १२ १९ ॥

24 ये तु धर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते ।
श्रद्दधाना मत्परमा भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः ॥ १२ २० ॥

The author of this First Tract also added according to Otto XVIII 50 57 62 65 and 67 71—thereby endeavouring to take over to his side the Original Poem which had a slightly different view point Otto also credits him with the authorship of X 9 11 His additions taken together made the Original Poem of 133 stanzas an enlarged work of 177 stanzas

As against this contention of Otto it has to be pointed out first that Arjuna could not have asked the question (XII 1) about the upāsana or worship of the non manifest Akṣara if the question had not been mentioned or treated of before Actually it is discussed in chapters VII IX but these are outside the 177 stanzas of the then Gita Secondly Otto has not succeeded in showing how the stages (each easier than its predecessor) mentioned in XII 9 11 are in fact arranged in an increasing degree of facility, nor how

in the relative comparison of the means, jñāna (which, as alleged, was not mentioned previously) came to be at all included

Bhakti is a personal and emotional relation of the individual to the God also conceived as a benign personality In the highest or ecstatic reaches of this emotion the individual forgets his individuality and is absorbed into the Highest Lord Almighty, so that his language and experience become that of Advaita or Pantheistic Absolutism Garbe's ignoring of this fact led him, says Otto, to strike out many passages as Vedāntic interpolations, which in reality were expressions of such advaita Bhakti (e g XIV 26 27) The highest state of emotion attainable by such Bhakti can come by the way of Prāṇāyāma, Samādhi and other Yoga technique, but there can also be a rationalistic approach to it by what is called the Akṣara upāsana As contrasted with both of these is the approach of emotional pietism or *Prapatti*, the doctrine of believing self surrender, which is inculcated in the Bhaktisūtras of Narada The First Tract sets forth the view point of such *Prapatti* This being so, we have a right to ask whether the line (XI 54)—

ज्ञातु द्रष्टु च तत्त्वेन प्रवेष्टु च परतप ।

is no more than Prapatti Otto translates *praveṣṭum* by "zu mir eingehen" following Garbe who enclosed the words *zu mir* in brackets The German idiom here conceals a real difficulty The devotee does not live in the house of God—in Vaikuṇṭha—but becomes identical in essence with him, and that is not the point of view of mere *prapatti*, as the words *tattvena jñātum* should have already led us to suppose The "jñānī bhakta" of VII 16 17 would thus seem to be alluded to not only in XI 54 but also in XII 12, and it would be more reasonable to suppose that this Tract tries to hold the balance between different types of Bhakti

We will shortly come to know that other types of Bhakti have had their share in the elaboration of the "Original" Gita Would it be too much to suppose that in the ultimate philosophical synthesis all the several approaches to Godhead—including not only pietistic (prapatti), the ecstatic (yoga), the rationalistic (advaita), but also that of the qualified monist (viśiṣṭādvaita), and even of the dualist (dvaita) were arrayed and graded and recommended as being all alike steps towards one and the same ultimate goal? The "Vyakta upāsanā" of the devotee and the "Avyakta upasanā" of the philosopher were alike means for attaining that mood of equipoise or *samatva* which must precede and permeate every action, and then only that action can have no power to bind us The discussions of the "upāsanās"

have arrogated too much room to themselves in the Bhagavadgītā and we often fail to see the wood for the trees and think that they are introduced into the Poem in and for themselves and as independent modes of salvation But that is not so The upāsana (of whatever variety) is to yield us strength of purpose in our daily actions After a communion with the Highest we rise heartened and consoled for the day's labour As the upāsana approaches perfection we *pari passu* approach Kṛṣṇa's ideal of *samatva* in conduct *when doubts such as those of Arjuna can no longer assail us*

We have shown how the first Doctrinal Tract of Prapatti bhakti which Otto regarded as a consistent and unitary whole nevertheless introduces other view points and shows even a readiness to make an alliance with them Its prevailing view point may be that of pietistic renunciation but that has been bridged over We can now pass on to the consideration of the Second Tract The text runs as follows—

SECOND TRACT

(Doctrine of सायुज्य-भक्ति with विशिष्टाद्वैत Metaphysics)

XIV—XV

श्रीभगवानुवाच—

1 परं भूय प्रवक्ष्यामि ज्ञानाना ज्ञानमुत्तमम् ।
यज्ज्ञात्वा मुनय सर्वे परा सिद्धिमितो गता ॥ १४ १ ॥

2 इद ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागता ।
सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च ॥ १४ २ ॥

3 मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन् गर्भं दधाम्यहम् ।
संभव सर्वभूताना ततो भवति भारत ॥ १४ ३ ॥

4 सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्तय सम्भवन्ति या ।
तासा ब्रह्म महद्योनिरह बीजप्रद पिता ॥ १४ ४ ॥

5 सत्त्व रजस्तम इति गुणा प्रकृतिसंभवा ।
निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम् ॥ १४ ५ ॥

6 तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात् प्रकाशकमनामयम् ।
सुखसङ्गेन बध्नाति ज्ञानसङ्गेन चानघ ॥ १४ ६ ॥

7 रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासङ्गसमुद्भवम् ।
तन्निबध्नाति कौन्तेय कर्मसङ्गेन देहिनम् ॥ १४ ७ ॥

8 तमस्त्वज्ञानज विद्धि मोहन सर्वदेहिनाम् ।
प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भारत ॥ १४ ८ ॥

9 सत्त्व सुखे सञ्जयति रज कर्मणि भारत ।
ज्ञानमावृत्य तु तम प्रमादे सञ्जयत्युत ॥ १४ ९ ॥

10 रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्व भवति भारत ।
रज सत्त्व तमश्चैव तम सत्त्व रजस्तथा ॥ १४ १० ॥

11 सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन् प्रकाश उपजायते ।
ज्ञान यदा तदा विद्याद्विवृद्ध सत्त्वमित्युत ॥ १४ ११ ॥

12 लोभ प्रवृत्तिरारम्भ कर्मणामशम स्पृहा ।
रजस्येतानि जायन्ते विवृद्धे भरतर्षभ ॥ १४ १२ ॥

13 अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ।
तमस्येतानि जायन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन ॥ १४ १३ ॥

14 यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलय याति देहभृत् ।
तदोत्तमविदा लोकानमलान् प्रतिपद्यते ॥ १४ १४ ॥

15 रजसि प्रलय गत्वा कर्मसङ्गिषु जायते ।
तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते ॥ १४ १५ ॥

16 कर्मण सुकृतस्याहु सात्त्विक निर्मल फलम् ।
रजसस्तु फल दु खमज्ञान तमस फलम् ॥ १४ १६ ॥

17 सत्त्वात् सजायते ज्ञान रजसो लोभ एव च ।
प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेव च ॥ १४ १७ ॥

18 ऊर्ध्व गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसा ।
जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसा ॥ १४ १८ ॥

19 नान्य गुणेभ्य कर्तार यदा द्रष्टानुपश्यति ।
गुणेभ्यश्च पर वेत्ति मद्भाव सोऽधिगच्छति ॥ १४ १९ ॥

20 गुणानेतानतीत्य त्रीन् देही देहसमुद्भवान् ।
जन्ममृत्युजरादु खैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥ १४ २० ॥

अर्जुन उवाच—

21 कैर्लिङ्गैस्त्रीन् गुणानेतानतीतो भवति प्रभो ।
किमाचार कथ चैतास्त्रीन् गुणानतिवर्तते ॥ १४ २१ ॥

श्रीभगवानुवाच—

22 प्रकाश च प्रवृत्ति च मोहमेव च पाण्डव ।
न द्वेष्टि सप्रवृत्तानि न निवृत्तानि काङ्क्षति ॥ १४ २२ ॥

23 उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते ।
गुणा वर्तन्त इत्येव योऽवतिष्ठति नेङ्गते ॥ १४ २३ ॥

24 समदु खसुख स्वस्थ समलोष्टाश्मकाञ्चन ।
तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिन्दात्मसस्तुति ॥ १४ २४ ॥

25 मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयो ।
सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीत स उच्यते ॥ १४ २५ ॥

26 मा च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ।
स गुणान् समतीत्यैतान् ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ १४ २६ ॥

27 ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च ।
शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च ॥ १४ २७ ॥

28 ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ।
छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १५ १ ॥

29 अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा
गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ।
अधश्च मूलान्यनुसन्ततानि
कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥ १५ २ ॥

30 न रूपमस्येह तथोपलभ्यते
नान्तो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा ।
अश्वत्थमेनं सुविरूढमूल
मसङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा ॥ १५ ३ ॥

31 ततः पदं तत् परिमार्गितव्यं
यस्मिन् गता न निवर्तन्ति भूयः ।
तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये
यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ १५ ४ ॥

32 निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा
अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ।
द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञै-
र्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥ १५ ५ ॥

33 न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।
यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ १५ ६ ॥

34 ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ।
मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ १५ ७ ॥

35 शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।
गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥ १५ ८ ॥

36 श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।
अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ १५ ९ ॥

37 उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुञ्जानं वा गुणान्वितम् ।
विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥ १५ १० ॥

38 यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम् ।
यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥ १५ ११ ॥

* 1 यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।
यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥ १५ १२ ॥

* 2 गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।
पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥ १५ १३ ॥

* 3 अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।
प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १५ १४ ॥

* 4 सवस्य चाह हृदि सनिविष्टो
मत्त स्मृतिर्ज्ञानमपोहन च।
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्या
वदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥ १५ १५ ॥

39 द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।
क्षर सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १५ १६ ॥

40 उत्तम पुरुषस्त्वन्य परमात्मेत्युदाहृत ।
यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वर ॥ १५ १७ ॥

41 यस्मात् क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तम ।
अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथित पुरुषोत्तम ॥ १५ १८ ॥

42 यो मामेवमसमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।
स सर्वविद्भजति मा सर्वभावेन भारत ॥ १५ १९ ॥

43 इति गुह्यतम शास्त्रमिदमुक्त मयानघ ।
एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान् स्यात् कृतकृत्यश्च भारत ॥ १५ २० ॥

The second elaboration of the Bhagavadgita came also from the Bhakti side only it is now Bhakti based upon metaphysical knowledge particularly the knowledge of the Samkhya doctrine of three gunas The Samkhya is of course theistic Samkhya (XIV 4), and its knowledge is merely a means to Bhakti and finds its fulfilment in the love of God (XV 19) This is the viewpoint of the Sandilya sutras just as *prapatti* is the view point of the Narada sutras According to Otto we owe to the author of this Tract 43 stanzas which are continuous but were subsequently enlarged by an addition from the Vedantic side of 4 stanzas Ignoring this last the Gita now became a poem of 220 stanzas It is says Otto inconceivable that the author of Tract I could have written Tract II or that of Tract II Tract I On the other hand the opening of Tract II suggests that its author is aware of Tract I and in contradistinction from it he is giving here a superior sort of Bhakti I am afraid Otto is here allowing too free a play to his imagination

Otto has furnished a neat analysis of the Tract (i)—Introduction XIV 1 2 Knowledge affords a more stable salvation through Bhakti (ii)—XIV 3 18 The knowledge meant is the knowledge that the three gunas springing from Prakrti into which the Lord plants His seed are responsible for the chain of Samsara (iii)—XIV 19 20 Hence the realisation that activity belongs to the gunas and not to the soul secures immortality This answer which is the legitimate Samkhya answer is hardly given (XIV 21 25) when it is supplanted by the correct answer from the Bhakti

point of view (iv)—XIV 26 27 Otto says that this very procedure of giving an inadequate answer and then proceeding to correct it marks the anxiety of the later author to draw older speculations into his service He therefore blames Garbe for rejecting XIV 26 27 where "Brahman' occurs twice (v)—XV 1 6 An old hymn is next quoted and briefly explained (vi)—XV 7-18 (minus st 12 15) present a Viśiṣṭādvaita cosmology in which the soul (=akṣara) is declared to be a real amśa or part of the Lord and the doctrine of "Triune unity" definitely inculcated (vii)—XV 19 20 give the conclusion which agrees with the Introduction

Our criticism of the above is as follows The doctrine of the three guṇas is often held to be a pre sāmkhya tenet[1] The doctrine which considers the soul as the real amśa of the Lord also considers[2] the soul as real agent (kartṛ) and not the guṇas as XIV 19 and even XIV 23 emphatically assert If this latter doctrine be a pūrvapakṣa, to be subsumed and transcended by XIV 26, one would expect a clearer indication of it To what period in the evolution of the Sāmkhya philosophy would Otto assign a seśvara Sāmkhya holding these views about the *amśatva* and the *kartṛtva*? The Viśiṣṭādvaita doctrine of Triune unity includes, besides the Cit or soul the Acit or the world as together constituting the body of the Lord The latter factor is brought in as the "kṣara" in XV 16 17 Stanzas XV 12 15 according to Otto, disturb the sequence by bringing in that factor too early and Otto following Garbe, regards these four stanzas as an interpolation by the ' Brahman theologue It is forgotten that of these stanzas the first two specify in detail the Acit factor and the last two the Cit factor And then they could later be briefly alluded to as the kṣara and the akṣara factors Otto however, says[3] that the real purpose of the "interpolated' stanzas is to mitigate the harshness of the dualism between the kṣara and the akṣara factors by drawing attention to the interpenetration by the Lord of both these factors in the sense of pantheistic advaita If this be so the interpolator would be proved to be a philosopher with a synthetic power of no mean order, and the oftener Otto is able to catch him in the act the better it would be for our own ultimate thesis

It is not quite clear to me whether the eight Tracts which Otto discovers in the Bhagavadgītā have been numbered by him in

1 Compare Jacobi NGGW, 1896 pp 43 ff Compare also *Lehrtraktate* p 14

2 See Ramānuja on *Brahmasūtra* II iii 40

3 *Lehrtraktate* pp 10-11

a chronological sequence so that the first Tract was the first, and the eighth the last, to be added to the Poem The Tracts he has divided into two groups Tracts added to the latter half of the Gītā (viz Tracts I to IV), and Tracts added to the first half (viz Tracts V to VIII) In order to bring out Otto's thesis in a clearer relief it would have been better to assume that the first additions made to the 'Original" Gītā all came from the Bhakti schools of various types and denominations Then the Rationalist Samkhya Yoga schools may be supposed to have had their go at it, and finally, it may have been argued, came in the 'Brahman theologue' who seems to have made his intruding personality felt all along the line There is nothing in such an assumption that would have been repugnant to Otto's thesis he might have even welcomed it It would of course involve our considering after Tracts I and II, Tracts VI VIII and Appendix to Tract III in this sequence first, and then passing on to Tracts VII, IV, V, and III As a matter of fact Otto gives no reasons why Tract III must come immediately after Tract II Its character is so different from the Bhakti additions made hithertofore Tract VI which gives a form of Bhakti would form a better sequel to Tract II Otto thinks that Tract VI purports to give a better answer to the question mooted at the opening of Tract V (stanza V 1) But he himself tells us that the spirit of the two answers is radically different However, in order not to introduce unnecessary complications we will follow Otto's sequence of the Tracts considering it as chronological Tract III runs thus—

THIRD TRACT

(Ethico Religious Dualism on देव-असुर basis and a 'Trialism' on त्रिगुण basis with a Bhakti appendix XVIII 50-55 by the author of Tract I)

XVI—XVIII 49

श्रीभगवानुवाच—

1 अभयं सत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ।
दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥ १६ १ ॥

2 अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनम् ।
दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम् ॥ १६ २ ॥

3 तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ।
भवन्ति संपदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥ १६ ३ ॥

4 दम्भो दर्पोऽतिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ।
अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम् ॥ १६ ४ ॥

5 दैवी सपद्विमोक्षाय निबन्धायासुरी मता ।
मा शुच सपद दैवीमभिजातोऽसि पाण्डव ॥ १६ ५ ॥

6 द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन् दैव आसुर एव च ।
दैवो विस्तरश प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥ १६ ६ ॥

7 प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुरा ।
न शौच नापि चाचारो न सत्य तेषु विद्यते ॥ १६ ७ ॥

8 असत्यमप्रतिष्ठ ते जगदाहुरनीश्वरम् ।
अपरस्परसभूत किमन्यत्कामहैतुकम् ॥ १६ ८ ॥

9 एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धय ।
प्रभवन्त्युग्रकर्माण क्षयाय जगतोऽहिता ॥ १६ ९ ॥

10 काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विता ।
मोहाद्गृहीत्वासद्ग्राहान् प्रवर्तन्तेऽशुचिव्रता ॥ १६ १० ॥

11 चिन्तामपरिमेया च प्रलयान्तामुपाश्रिता ।
कामोपभोगपरमा एतावदिति निश्चिता ॥ १६,११ ॥

12 आशापाशशतैर्बद्धा कामक्रोधपरायणा ।
ईहन्ते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसंचयान् ॥ १६ १२ ॥

13 इदमद्य मया लब्धमिम प्राप्स्ये मनोरथम् ।
इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥ १६ १३ ॥

14 असौ मया हत शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ।
ईश्वरोऽहमह भोगी सिद्धोऽह बलवान् सुखी ॥ १६ १४ ॥

15 आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया ।
यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिता ॥१६,१५ ॥

16 अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृता ।
प्रसक्ता कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥१६ १६ ॥

17 आत्मसंभाविता स्तब्धा धनमानमदान्विता ।
यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम् ॥१६ १७ ॥

18 अहकार बल दर्प काम क्रोध च सश्रिता ।
मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयका ॥१६ १८ ॥

19 तानह द्विषत क्रूरान् ससारेषु नराधमान् ।
क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु ॥ १६ १९ ॥

20 आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि ।
मामप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमा गतिम् ॥१६ २० ॥

21 त्रिविध नरकस्येद द्वारं नाशनमात्मन ।
काम क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत् त्रय त्यजेत् ॥ १६ २१ ॥

22 एतैर्विमुक्त कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नर ।
आचरत्यात्मन श्रेयस्ततो याति परा गतिम् ॥ १६ २२ ॥

23 य: शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारत: ।
न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥१६ २३ ॥

24 तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।
ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥१६ २४ ॥

अर्जुन उवाच—

25 ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य यजन्ते श्रद्धयान्विता: ।
तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तम: ॥१७ १ ॥

श्रीभगवानुवाच—

26 त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ।
सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु ॥ १७ २ ॥

27 सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ।
श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्ध: स एव स: ॥ १७ ३ ॥

28 यजन्ते सात्त्विका देवान् यक्षरक्षांसि राजसा: ।
प्रेतान् भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जना: ॥ १७ ४ ॥

*1 अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जना: ।
दम्भाहंकारसंयुक्ता: कामरागबलान्विता: ॥ १७ ५ ॥

*2 कर्शयन्त: शरीरस्थं भूतग्राममचेतस: ।
मां चैवान्त:शरीरस्थं तान् विद्ध्यासुरनिश्चयान् ॥ १७ ६ ॥

29 आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रिय: ।
यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥ १७ ७ ॥

30 आयु:सत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धना: ।
रस्या: स्निग्धा: स्थिरा हृद्या आहारा: सात्त्विकप्रिया: ॥ १७ ८ ॥

31 कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिन: ।
आहारा राजसस्येष्टा दु:खशोकामयप्रदा: ॥ १७ ९ ॥

32 यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत् ।
उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥ १७ १० ॥

33 अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ।
यष्टव्यमेवेति मन: समाधाय स सात्त्विक: ॥ १७ ११ ॥

34 अभिसंधाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यत् ।
इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम् ॥ १७ १२ ॥

35 विधिहीनमसृष्टान्नं मन्त्रहीनमदक्षिणम् ।
श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥ १७ १३ ॥

36 देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम् ।
ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते ॥ १७ १४ ॥

37 अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ।
स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते ॥ १७ १५ ॥

38 मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः ।
भावसंशुद्धिरित्येतत् तपो मानसमुच्यते ॥ १७.१६ ॥

39 श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत् त्रिविधं नरैः ।
अफलाकाङ्क्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते ॥ १७.१७ ॥

40 सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत् ।
क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम् ॥ १७.१८ ॥

41 मूढग्राहेणात्मनो यत् पीडया क्रियते तपः ।
परस्योत्सादनार्थं वा तत् तामसमुदाहृतम् ॥ १७.१९ ॥

42 दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे ।
देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥ १७.२० ॥

43 यत् तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ।
दीयते च परिक्लिष्टं तद्दानं राजसं स्मृतम् ॥ १७.२१ ॥

44 अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते ।
असत्कृतमवज्ञातं तत् तामसमुदाहृतम् ॥ १५.२२ ॥

* 3, ॐ तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ।
ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥ १७.२३ ॥

* 4 तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः ।
प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् ॥ १७ २४ ॥

* 5 तदित्यनभिसंधाय फलं यज्ञतपःक्रियाः ।
दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः ॥ १७.२५ ॥

* 6 सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत् प्रयुज्यते ।
प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते ॥ १७.२६ ॥

* 7 यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ।
कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते ॥ १७.२७ ॥

* 8 अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ।
असदित्युच्यते पार्थ न च तत् प्रेत्य नो इह ॥ १७ २८ ॥

अर्जुन उवाच—

45 संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम् ।
त्यागस्य च हृषीकेश पृथक् केशिनिषूदन ॥ १८.१ ॥

श्रीभगवानुवाच—

46 काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ।
सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः ॥ १८.२ ॥

47 त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः ।
यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे ॥ १८.३ ॥

48 निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम ।
त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः संप्रकीर्तितः ॥ १८.४ ॥

* 9 यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत्।
यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम्॥ १८ ५॥

* 10 एतान्यपि तु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च।
कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम्॥ १८ ६॥

49 नियतस्य तु सन्यासः कर्मणो नोपपद्यते।
मोहात् तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः॥ १८ ७॥

50 दुःखमित्येव यत् कर्म कायक्लेशभयात् त्यजेत्।
स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत्॥ १८ ८॥

51 कार्यमित्येव यत् कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन।
सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः॥ १८ ९॥

52 न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते।
त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः॥ १८ १०॥

53 न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः।
यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते॥ १८ ११॥

54 अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम्।
भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु सन्यासिनां क्वचित्॥ १८ १२॥

* 11 पञ्चैतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे।
सांख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम्॥ १८ १३॥

* 12 अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम्।
विविधाश्च पृथक् चेष्टा दैवं चैवात्र पञ्चमम्॥ १८ १४॥

* 13 शरीरवाङ्मनोभिर्यत् कर्म प्रारभते नरः।
न्याय्यं वा विपरीतं वा पञ्चैते तस्य हेतवः॥ १८ १५॥

* 14 तत्रैवं सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः।
पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः॥ १८ १६॥

* 15 यस्य नाहंकृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते।
हत्वापि स इमाँल्लोकान् न हन्ति न निबध्यते॥ १८ १७॥

55 ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना।
करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः॥ १८ १८॥

56 ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः।
प्रोच्यते गुणसंख्याने यथावच्छृणु तान्यपि॥ १८ १९॥

57 सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते।
अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम्॥ १८ २०॥

58 पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान् पृथग्विधान्।
वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम्॥ १८ २१॥

59 यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन् कार्ये सक्तमहैतुकम्।
अतत्त्वार्थवदल्पं च तत् तामसमुदाहृतम्॥ १८ २२॥

60 नियतं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम्।
अफलप्रेप्सुना कर्म यत् तत् सात्त्विकमुच्यते॥ १८ २३॥

61 यत् तु कामेप्सुना कर्म साहंकारेण वा पुन ।
क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ १८.२४ ॥

62 अनुबन्धं क्षय हिंसामनपेक्ष्य च पौरुषम् ।
मोहादारभ्यते कर्म यत् तत् तामसमुच्यते ॥ १८ २५ ॥

63 मुक्तसङ्गोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वित ।
सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकार कर्ता सात्त्विक उच्यते ॥ १८ २६ ॥

64 रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचि ।
हर्षशोकान्वित कर्ता राजस परिकीर्तित ॥ १८ २७ ॥

65 अयुक्त प्राकृत स्तब्ध शठो नैष्कृतिकोऽलस ।
विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥ १८ २८ ॥

66 बुद्धेर्भेद धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविध शृणु ।
प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनंजय ॥ १८.२९ ॥

67 प्रवृत्ति च निवृत्ति च कार्याकार्ये भयाभये ।
बन्ध मोक्ष च या वेत्ति बुद्धि सा पार्थ सात्त्विकी ॥ १८ ३० ॥

68 यया धर्ममधर्म च कार्यं चाकार्यमेव च ।
अयथावत् प्रजानाति बुद्धि सा पार्थ राजसी ॥ १८ ३१ ॥

69 अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसावृता ।
सर्वार्थान् विपरीतांश्च बुद्धि सा पार्थ तामसी ॥ १८ ३२ ॥

70 धृत्या यया धारयते मन प्राणेन्द्रियक्रिया ।
योगेनाव्यभिचारिण्या धृति सा पार्थ सात्त्विकी ॥ १८ ३३ ॥

71 यया तु धर्मकामार्थान् धृत्या धारयतेऽर्जुन ।
प्रसङ्गेन फलाकाङ्क्षी धृति सा पार्थ राजसी ॥ १८ ३४ ॥

72 यया स्वप्न भय शोक विषाद मदमेव च ।
न विमुञ्चति दुर्मेधा धृति सा पार्थ तामसी ॥ १८ ३५ ॥

73 सुखं त्विदानीं त्रिविध शृणु मे भरतर्षभ ।
अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखान्त च निगच्छति ॥ १८ ३६ ॥

74 यत् तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।
तत् सुख सात्त्विक प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥ १८ ३७ ॥

75 विषयेन्द्रियसंयोगाद्यत् तदग्रेऽमृतोपमम् ।
परिणामे विषमिव तत् सुख राजस स्मृतम् ॥ १८ ३८ ॥

76 यदग्रे चानुबन्धे च सुख मोहनमात्मन ।
निद्रालस्यप्रमादोत्थ तत् तामसमुदाहृतम् ॥ १८ ३९ ॥

77 न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुन ।
सत्त्व प्रकृतिजैर्मुक्त यदेभि स्यात् त्रिभिर्गुणै ॥ १८ ४० ॥

78 ब्राह्मणक्षत्रियविशा शूद्राणा च परंतप ।
कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणै ॥ १८ ४१ ॥

79 शमो दमस्तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च ।
ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥ १८.४२ ॥

80 शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम् ।
दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम् ॥ १८.४३ ॥

81 कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ।
परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् ॥ १८ ४४ ॥

* 16 स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ।
स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति तच्छृणु ॥ १८ ४५ ॥

* 17 यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम् ।
स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विन्दति मानवः ॥ १८ ४६ ॥

82 श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात् स्वनुष्ठितात् ।
स्वभावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ १८ ४७ ॥

83 सहजं कर्म कौन्तेय सदोषमपि न त्यजेत् ।
सर्वारम्भा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः ॥ १८ ४८ ॥

84 असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः ।
नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेनाधिगच्छति ॥ १८.४९ ॥

§ 1 सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे ।
समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥ १८ ५० ॥

§ 2 बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च ।
शब्दादीन् विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च ॥ १८ ५१ ॥

§ 3 विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः ।
ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥ १८ ५२ ॥

§ 4 अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम् ।
विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ १८ ५३ ॥

§ 5 ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति ।
समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥ १८ ५४ ॥

§ 6 भक्त्या मामभिजानाति यावान् यश्चास्मि तत्त्वतः ।
ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनन्तरम् ॥ १८ ५५ ॥

§ 7 सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः ।
मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥ १८ ५६ ॥

§ 8 चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।
मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात् तरिष्यसि ॥ १८ ५७ ॥

---

§ The eight stanzas constitute an independent appendix, intended to bridge the subsequent transition to the Old Poem and calculated to enlist, says Otto, Tract III to the elaborator's purpose.

As observed before the addition of this Tract at this stage to the Gita as it then existed is utterly unmotivated The Tract is followed by an Appendix (XVIII 50 57) conceived from a Bhakti view point which comes nearer to the philosophic Bhakti of Tract II or the mystic Bhakti of Tract VI Otto blames Garbe for omitting XVIII 53 54 as a Vedantic interpolation and avers that the author of the whole Appendix including stanzas 53 54 is an advaita Bhakta He however unnecessarily[1] multiplies entities by supposing that its author is a different Bhakta from the five other Bhakta interpolators whom he has raised up! As a matter of fact the different types of Bhakti in practice hardly remained water tight

The original tract consists of 84 or rather 86 stanzas[2] It has super added to it a Samkhya gloss of five stanzas (XVIII 13 17= *11 *15) the gloss of the Brahman theologue of six stanzas (XVII 23 28=*3 *8) and four stanzas (viz *9 *10 *16 and *17) of miscellaneous gloss If Tract III was added after Tract II the Gita as it left the hands of the author of Tract III had become ignoring the glosses and the appendix a Poem of 306 stanzas

The Tract falls into two main divisions The first consists of Chapter XVI and gives a popular non scholastic and non sectarian sermon on morality based on Deva Asura dualism with a strong polemic against the heretic and an adjuration to follow the Śastra on all matters of doubt The second division consists of Chapter XVII (minus stanzas 23 28) and Chapter XVIII 1 49 (minus stanzas 13 17 and 45 46) It also has the same popular character but it bases its teaching on the triad of guṇas and in a methodical manner describes categories like Faith Food Sacrifice Penance and Gifts on the basis of the Sattva Rajas Tamas division It raises up the ethical problem of activism versus renunciation which gave rise to the Bhagavadgita and decides against renunciation by classifying renunciation on the same triple basis of guṇas As to activism that in its turn leads to a similar classification of the result of action of the conditions of action—viz the knowledge the knower and the known (or the act the actor and the action)—of the intellect and of the sustaining power (dhṛti) during the activity and

1 Otto s attempt (*Lehrtraktate* pp. 19 20) to show how Brahman knowledge was subsumed by this type of Bhakta under his own Bhakti view point is not very convincing I do not see anything of the magical value of knowledge anywhere in this Appendix whatever may or may not be the case in the Harivamsa passages quoted

2 Stanzas XVII 5 6 (=*1 *2) need not be regarded as a doubtful gloss. They would be as Otto himself points out in their place after XVII 19

of the pleasure which results from it It concludes with an enumeration of the duties of the four castes, which are theoretically based on the same traiguna division, and a concluding adjuration for everyone to do his prescribed duty in a mood of detachment. The Tract is said to be a well-ordered unit save for the disturbing glosses (XVII 23 28 and XVIII 13 17 and XVIII 45-46) the first and the last of which Garbe had also omitted Stanzas XVIII 5 6 are a sheer interpolation As to the appendix (XVIII 50-57) we have already made our comments (p 98) We fail to see why it was attached by Otto to this Tract at all unless it be because the last stanza of the Tract links itself on to the first stanza of the Appendix But that is the normal trick of the trade, and its author may nevertheless have been the same as that of Tract II or preferably of Tract VI

Tract IV sets forth the Seśvara Sāmkhya in a popular form It nevertheless places very little emphasis on the Bhakti and the treatment is more rational than emotional Hence, says Otto, its author cannot be the same as that of Tract II The Tract constitutes the Thirteenth Chapter, but out of its 34 stanzas 12 (preceded by starred numbers) are Vedāntic glosses or interpolations. The general character of the Tract lent itself easily to comments and corrections so as to make its teaching in stricter accord with the "Brahman theology" Garbe had already ejected all these 12 stanzas as interpolations. He had moreover suspected 3 more stanzas (XIII, 31-33) as also Vedāntic. Otto however finds pure Sāmkhya teaching in them, that is to say, Seśvara Sāmkhya The Tract increased the extent of the then Gītā to 328 stanzas The text runs as follows —

FOURTH TRACT

(सेश्वरसांख्य in popular form. Bhakti not stressed)

XIII 1—34

श्रीभगवानुवाच—

1 इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते ।
एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥१३.१॥

*1 क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥१३.२॥

2 तत्क्षेत्रं यच्च यादृक्च यद्विकारि यतश्च यत् ।
स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु ॥१३.३॥

*2 ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभिर्विविधैः पृथक् ।
ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः ॥१३.४॥

3 महाभूतान्यहंकारो बुद्धिरव्यक्तमेव च ।
इन्द्रियाणि दशैकं च पञ्च चेन्द्रियगोचराः ॥१३.५॥

4 इच्छा द्वेष सुखं दुःख संघातश्चेतना धृति ।
एतत् क्षेत्र समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥१३ ६ ॥

5 अमानित्वमदम्भित्वमहिंसा क्षान्तिरार्जवम् ।
आचार्योपासन शौच स्थैर्यमात्मविनिग्रह ॥१३ ७ ॥

6 इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहङ्कार एव च ।
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥१३ ८ ॥

7 असक्तिरनभिष्वङ्ग पुत्रदारगृहादिषु ।
नित्य च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ १३ ९ ॥

8 मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी ।
विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ॥ १३ १० ॥

9 अध्यात्मज्ञाननित्यत्व तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ।
एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञान यदतोऽन्यथा ॥१३ ११ ॥

* 3 ज्ञेय यत् तत् प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वामृतमश्नुते ।
अनादिमत् पर ब्रह्म न सत् तन्नासदुच्यते ॥ १३ १२ ॥

* 4 सर्वत पाणिपाद तत् सर्वतो क्षिशिरोमुखम् ।
सर्वत श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ १३ १३ ॥

* 5 सर्वेन्द्रियगुणाभास सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ।
असक्त सर्वभृच्चैव निर्गुण गुणभोक्तृ च ॥ १३ १४ ॥

* 6 बहिरन्तश्च भूतानामचर चरमेव च ।
सूक्ष्मत्वात् तदविज्ञेय दूरस्थ चान्तिके च तत् ॥ १३ १५ ॥

* 7 अविभक्त च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितम् ।
भूतभर्तृ च तज्ज्ञेय ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥ १३ १६ ॥

* 8 ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमस परमुच्यते ।
ज्ञान ज्ञेय ज्ञानगम्य हृदि सर्वस्य धिष्ठितम् ॥ १३ १७ ॥

* 9 इति क्षेत्र तथा ज्ञान ज्ञेय चोक्त समासत ।
मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १३ १८ ॥

10 प्रकृति पुरुष चैव विद्ध्यनादी उभावपि ।
विकाराश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसम्भवान् ॥ १३ १९ ॥

11 कार्यकरणकर्तृत्वे हेतु प्रकृतिरुच्यते ।
पुरुष सुखदुःखाना भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ १३ २० ॥

12 पुरुष प्रकृतिस्थो हि भुङ्क्ते प्रकृतिजान् गुणान् ।
कारण गुणसङ्गोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥ १३ २१ ॥

13 उपद्रष्टानुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वर ।
परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन् पुरुष पर ॥ १३ २२ ॥

14 य एव वेत्ति पुरुष प्रकृतिं च गुणै सह ।
सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते ॥ १३ २३ ॥

15 ध्यानेनात्मनि पश्यन्ति केचिदात्मानमात्मना ।
अन्ये सांख्येन योगेन कर्मयोगेण चापरे ॥ १३ २४ ॥

16 अन्ये त्वेवमजानन्त श्रुत्वान्येभ्य उपासते ।
तेऽपि चातितरन्त्येव मृत्यु श्रुतिपरायणा ॥ १३ २५ ॥

17 यावत् सजायते किंचित् सत्त्व स्थावरजङ्गमम् ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञसयोगात् तद्विद्धि भरतर्षभ ॥ १३ २६ ॥

* 10 सम सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्त परमेश्वरम् ।
विनश्यत्स्वविनश्यन्त य पश्यति स पश्यति ॥ १३ २७ ॥

* 11 सम पश्यन् हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ।
न हिनस्त्यात्मनात्मान ततो याति परा गतिम् ॥ १३ २८ ॥

18 प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वश ।
य पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥ १३ २९ ॥

* 12 यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।
तत एव च विस्तार ब्रह्म सपद्यते तदा ॥ १३ ३० ॥

19 अनादित्वान्निर्गुणत्वात् परमात्मायमव्यय ।
शरीरस्थोऽपि कौन्तेय न करोति न लिप्यते ॥ १३ ३१ ॥

20 यथा सर्वगत सौक्ष्म्यादाकाश नोपलिप्यते ।
सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥ १३ ३२ ॥

21 यथा प्रकाशयत्येक कृत्स्न लोकमिम रवि ।
क्षेत्र क्षेत्री तथा कृत्स्न प्रकाशयति भारत ॥ १३ ३३ ॥

22 क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमन्तर ज्ञानचक्षुषा ।
भूतप्रकृतिमोक्ष च ये विदुर्यान्ति ते परम् ॥ १३ ३४ ॥

Otto has frequently called attention to the way in which the Vedantic corrector by inserting his own peculiar doctrines at the proper point creates a prejudice in favour of a Vedantic interpretation of the whole passages by perverting its original Samkhya bias If this be really so a strong case will have been made for the theory of a final synthetic redaction of the Bhagavadgita by a philosopher of no mean order We wish however to draw attention to just two points In XIII 7 11 knowledge is explained not by its contents (as we should have expected) but by its effects It is not therefore the knowledge which comes from without but is born from within Secondly the proper interpretation of stanzas XIII 24 25 and particularly stanza 24 has an important bearing on the ultimate teaching that is here sought to be conveyed Otto's translation (p 86) and the note attached to it presuppose three parallel ways of knowing the Atman (i) the introspective or meditative method of direct intuition (ii) the reflective or the anumana method and (iii) the Karma yoga One fails to see how Karma yoga is to

ead to knowledge of Ātman Otto however cleverly hoodwinks the unwary reader In the line—

अन्ये साख्येन योगेन, कर्मयोगेण चापरे ।

yogena is rendered as by the method of The methods are then two Sāmkhya and *karman* Otto wants us to understand by "karman' the prāṇāyāma and other Yoga technique, as though the text read not *karmayogena* but *Yogayogena* How, further, does this method of Yoga technique differ from (1) Dhyāna? The passage is rather ticklish My own interpretation of it has been given by me in my *Basu Mallik Lectures*, p 130

Tract V consists of the 29 stanzas of the fifth Chapter *minus* 11 stanzas of gloss by the ubiquitous 'Brahman theologue. It increases the extent of the Poem to 346 stanzas Its text is as follows—

FIFTH TRACT

(Unity of Sāmkhya and Yoga an Appendix to Tract IV)

V 1—29

अर्जुन उवाच—

1 संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शससि ।
यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम् ॥ ५ १ ॥

श्रीभगवानुवाच—

2 सन्यास कर्मयोगश्च नि श्रेयसकरावुभौ ।
तयोस्तु कर्मसन्यासात् कर्मयोगो विशिष्यते ॥ ५ २ ॥

3 ज्ञेय स नित्यसन्यासी यो न द्वेष्टि न काङ्क्षति ।
निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुख बन्धात् प्रमुच्यते ॥ ५ ३ ॥

4 साख्ययोगौ पृथग्बाला प्रवदन्ति न पण्डिता ।
एकमप्यास्थित सम्यगुभयोर्विन्दते फलम् ॥ ५ ४ ॥

5 यत् साख्यै प्राप्यते स्थान तद्योगैरपि गम्यते ।
एक साख्य च योग च य पश्यति स पश्यति ॥ ५ ५ ॥

* 1 सन्यासस्तु महाबाहो दु खमाप्तुमयोगत ।
योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म न चिरेणाधिगच्छति ॥ ५ ६ ॥

* 2 योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेन्द्रिय ।
सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ५ ७ ॥

6 नैव किंचित् करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ।
पश्यञ्शृण्वन् स्पृशञ्जिघ्रन्नश्नन् गच्छन् स्वपञ्श्वसन् ॥ ५ ८ ॥

7 प्रलपन् विसृजन् गृह्णन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन् ॥ ५ ९ ॥

* 3 ब्रह्मण्याधाय कर्माणि सङ्ग त्यक्त्वा करोति य ।
लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥ ५ १० ॥

8 कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ।
योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥ ५ ११ ॥

9 युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम् ।
अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते ॥ ५ १२ ॥

10 सर्वकर्माणि मनसा सन्न्यस्यास्ते सुखं वशी ।
नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न कारयन् ॥ ५ १३ ॥

11 न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ।
न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥ ५ १४ ॥

12 नादत्ते कस्यचित् पापं न चैव सुकृतं विभुः ।
अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः ॥ ५ १५ ॥

13 ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ।
तेषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत् परम् ॥ ५ १६ ॥

14 तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ।
गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥ ५ १७ ॥

*4 विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।
शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः ॥ ५ १८ ॥

*5 इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।
निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ ५ १९ ॥

*6 न प्रहृष्येत् प्रियं प्राप्य नोद्विजेत् प्राप्य चाप्रियम् ।
स्थिरबुद्धिरसम्मूढो ब्रह्मविद् ब्रह्मणि स्थितः ॥ ५ २० ॥

*7 बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा विन्दत्यात्मनि यत् सुखम् ।
स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षयमश्नुते ॥ ५ २१ ॥

*8 ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।
आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः ॥ ५ २२ ॥

15 शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक् शरीरविमोक्षणात् ।
कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥ ५ २३ ॥

*9 योऽन्तःसुखोऽन्तरारामस्तथान्तर्ज्योतिरेव यः ।
स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति ॥ ५ २४ ॥

*10 लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः ।
छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥ ५ २५ ॥

*11 कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम् ।
अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम् ॥ ५ २६ ॥

16 स्पर्शान् कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवान्तरे भ्रुवोः ।
प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ ॥ ५ २७ ॥

17 यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ।
विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः ॥ ५ २८ ॥

18 भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ।
सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति ॥ ५ २९ ॥

Tract V is regarded by Otto as a sort of an appendix or a complement of Tract IV, both presumably hailing from the same author, or same circle of thought Like Tract IV this one also tries to establish the unity of Sāmkhya and Yoga One emphasises the intellect, the other the will, but both lead to the same goal of Śānti or peace The Sāmkhya is described in stanzas 8 9 and 13 17 and Yoga in stanzas 11 12, 23, and 27 29 Otto rejects Garbe's stigmatisation of stanzas 16 17 as Vedāntic interpolation, but in other respects he agrees in rejecting 11 stanzas (from a total of 29) Both the Master and the Pupil seem to alike fight shy of the word ' Brahman", the former more consistently than the latter

What Otto forgets is that Arjuna wanted definitely to know which of the two—not Sāmkhya and Yoga but Karma samnyāsa and Karma yoga—was to be preferred In stanza 2 Kṛṣṇa expresses his preference for Yoga or Karmayoga , but is he not expected to give reason for his preference? The analogy of Mahābhārata XII 301(=Kumbhakonam 306) which Otto adduces does not quite apply, as the topic dealt with is not exactly the same , but assuming it to be so for the sake of argument, the ' Brahman theologue" who, by inserting 11 stanzas here and there is able to produce nearly the same result as the person responsible for giving a Vedāntic ending to the Mahabhārata chapter in question, will have to be regarded as an author with a definite and comprehensive purpose in view Further, in all seriousness, we must ask what could have possibly led our " Brahman theologue' to intersperse his own interpolations in so haphazard a fashion? It would require more arguments than what Otto has in his armoury to convince an unbiassed reader of his thesis

Tract VI is the largest single addition to the Gitā that Otto permits It extends over 107 stanzas and it has undergone, according to Otto s showing tampering to the extent of 32 additional stanzas (indicated by us by starred numbering) by at least five if not seven different glossators Amongst these is of course our usual friend the " Brahman theologue," but there is also the Advaitic theist and the Dvaita theist, besides two or three petty, non descript authors[1]

The Tract, according to Otto is designed to set forth at first the Seśvara-Yoga as the basis for a superstructure of Viśiṣṭādvaita

1 Namely, the Brahman theologue, starred numbers 28 32, Dvaita Theist, Nos 22 27 Advaita Theist, Nos 2 7, Mythologist, Nos 16-21, Imitator of Tract VIII, Nos 8-11, Miscellaneous, Nos 1, 12 15

Bhakti of an inchoate type and not yet as a completed system of philosophy. The Tract which covers Chapters VI to IX of the Gitā, says Otto, presupposes Tract V, i. e., Chapter V of the Gitā and therefore necessarily Tract IV (Chapter XIII) to which Tract V is an appendix. Tract VI raises the same question as Tract V, but aims at giving a more precise and correct answer to it. There must have been, according to Otto, two separate authors of these Tracts. Tract VI sets forth (stanza VI. 15) the Nirvana as the ideal and not the Sāmkhya Kaivalya of Tract V. Subsequent to the addition of this Tract the Gita became a Poem of 453 stanzas. The text of the Tract runs as follows--

SIXTH TRACT

(Bhakti theology on the basis of ऐश्वरयोग)

VI—IX

श्रीभगवानुवाच--

1 अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ।
स संन्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः ॥ ६.१ ॥

2 यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पाण्डव ।
न ह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगी भवति कश्चन ॥ ६.२ ॥

* 1 आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ।
योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ६.३ ॥

3 यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ।
सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ६.४ ॥

4 उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।
आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ६.५ ॥

5 बन्धुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ।
अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥ ६.६ ॥

6 जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः ।
शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥ ६.७ ॥

7 ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः ।
युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकाञ्चनः ॥ ६.८ ॥

8 सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु ।
साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥ ६.९ ॥

9 योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ।
एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ ६.१० ॥

10 शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।
नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ६.११ ॥

40 योगिनामपि सर्वेषा मद्गतेनान्तरात्मना ।
श्रद्धावान् भजते यो मा स मे युक्ततमो मत ॥ ६ ४७ ॥

[श्रीभगवानुवाच—]

41 मय्यासक्तमना पार्थ योग युञ्जन् मदाश्रय
असशय समग्र मा यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु ॥ ७.१ ॥

42 ज्ञान तेऽह सविज्ञानमिद वक्ष्याम्यशेषत ।
यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ ७ २ ॥

43 मनुष्याणा सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ।
यततामपि सिद्धाना कश्चिन्मा वेत्ति तत्त्वत ॥ ७.३ ॥

44 भूमिरापोऽनलो वायु ख मनो बुद्धिरेव च ।
अहकार इतीय मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ७ ४ ॥

45 अपरेयमितस्त्वन्या प्रकृति विद्धि मे पराम् ।
जीवभूता महाबाहो ययेद धार्यते जगत् ॥ ७ ५ ॥

46 एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय ।
अह कृत्स्नस्य जगत प्रभव प्रलयस्तथा ॥ ७.६ ॥

47 मत्त परतर नान्यत् किंचिदस्ति धनजय ।
मयि सर्वमिद प्रोत सूत्रे मणिगणा इव ॥ ७.७ ॥

* 8 रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययो ।
प्रणव सर्ववेदेषु शब्द खे पौरुष नृषु ॥ ७ ८ ॥

* 9 पुण्यो गन्ध पृथिव्या च तेजश्चास्मि विभावसौ ।
जीवन सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु ॥ ७ ९ ॥

* 10 बीज मा सर्वभूताना विद्धि पार्थ सनातनम्
बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ॥ ७ १० ॥

* 11 बल बलवतामस्मि कामरागविवर्जितम् ।
धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ॥ ७ ११ ॥

48 ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये ।
मत्त एवेति तान् विद्धि न त्वह तेषु ते मयि ॥ ७ १२ ॥

49 त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभि सर्वमिद जगत् ।
मोहित नाभिजानाति मामेभ्य परमव्ययम् ॥ ७.१३ ॥

50 दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ।
मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेता तरन्ति ते ॥ ७.१४ ॥

51 न मा दुष्कृतिनो मूढा प्रपद्यन्ते नराधमा ।
माययापहृतज्ञाना आसुर भावमाश्रिता ॥ ७ १५ ॥

52 चतुर्विधा भजन्ते मा जना सुकृतिनोऽर्जुन ।
आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥ ७.१६ ॥

53 तेषा ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ।
प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमह स च मम प्रिय ॥ ७ १७ ॥

54 उदारा सर्वे एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम् ।
आस्थित स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमा गतिम् ॥ ७ १८ ॥

55 बहूना जन्मनामन्ते ज्ञानवान् मा प्रपद्यते ।
वासुदेव सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभ ॥ ७ १९ ॥

56 कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञाना प्रपद्यन्तेऽन्यदेवता ।
त त नियममास्थाय प्रकृत्या नियता स्वया ॥ ७ २० ॥

57 यो यो या या तनु भक्त श्रद्धयार्चितुमिच्छति ।
तस्य तस्याचला श्रद्धा तामेव विदधाम्यहम् ॥ ७ २१ ॥

58 स तया श्रद्धया युक्तस्तस्या राधनमीहते ।
लभते च तत कामान् मयैव विहितान् हि तान् ॥ ७.२२ ॥

59 अन्तवत् तु फल तेषा तद्भवत्यल्पमेधसाम् ।
देवान् देवयजो यान्ति मद्भक्ता यान्ति मामपि ॥ ७ २३ ॥

60 अव्यक्त व्यक्तिमापन्न मन्यन्ते मामबुद्धय ।
परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमम् ॥ ७ २४ ॥

61 नाह प्रकाश सर्वस्य योगमायासमावृत ।
मूढोऽय नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम् ॥ ७ २५ ॥

62 'वेदाह समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन ।
भविष्याणि च भूतानि मा तु वेद न कश्चन ॥ ७ २६ ॥

63 इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत ।
सर्वभूतानि समोह सर्गे यान्ति परंतप ॥ ७ २७ ॥

64 येषा त्वन्तगत पाप जनाना पुण्यकर्मणाम् ।
ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मा दृढव्रता ॥७ २८ ॥

65 जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये ।
ते ब्रह्म तद्विदु कृत्स्नमध्यात्म कर्म चाखिलम् ॥ ७ २९ ॥

66 साधिभूताधिदैव मा साधियज्ञ च ये विदु ।
प्रयाणकालेऽपि च मा ते विदुर्युक्तचेतस ॥ ७ ३० ॥

अर्जुन उवाच—

* 12 किं तद्ब्रह्म किमध्यात्म किं कर्म पुरुषोत्तम ।
अधिभूत च किं प्रोक्तमधिदैव किमुच्यते ॥ ८ १ ॥

* 13 अधियज्ञ कथ कोऽत्र देहेऽस्मिन् मधुसूदन ।
प्रयाणकाले च कथ ज्ञेयोऽसि नियतात्मभि ॥ ८ २ ॥

श्रीभगवानुवाच—

* 14 अक्षर ब्रह्म परम स्वभावोऽध्यात्ममुच्यते ।
भूतभावोद्भवकरो विसर्ग कर्मसंज्ञित ॥ ८ ३ ॥

* 15 अधिभूत क्षरो भाव पुरुषश्चाधिदैवतम् ।
अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृता वर ॥ ८ ४ ॥

67 अन्तकाले च मामेव स्मरन् मुक्त्वा कलेवरम् ।
य प्रयाति स मद्भाव याति नास्त्यत्र सशय ॥ ८ ५ ॥

68 यं यं वापि स्मरन् भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम् ।
तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः ॥ ८ ६ ॥

69 तस्मात् सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च ।
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्मामेवैष्यस्यसंशयम् ॥ ८ ७ ॥

70 अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ।
परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिन्तयन् ॥ ८ ८ ॥

71 कविं पुराणमनुशासितार-
मणोरणीयांसमनुस्मरेद्य ।
सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूप-
मादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥ ८ ९ ॥

72 प्रयाणकाले मनसाचलेन
भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव ।
भ्रुवोर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्यक्
स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥ ८ १० ॥

73 यदक्षरं वेदविदो वदन्ति
विशन्ति यद्यतयो वीतरागाः ।
यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति
तत् ते पदं संग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ८ ११ ॥

74 सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च ।
मूर्ध्न्याधायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम् ॥ ८ १२ ॥

75 ॐ इत्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन् ।
यः प्रयाति त्यजन् देहं स याति परमां गतिम् ॥ ८ १३ ॥

76 अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः ।
तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥ ८ १४ ॥

77 मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम् ।
नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः ॥ ८ १५ ॥

78 आ ब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ।
मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ८ १६ ॥

79 सहस्रयुगपर्यन्तमहर्यद्ब्रह्मणो विदुः ।
रात्रिं युगसहस्रान्तां तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥ ८ १७ ॥

80 अव्यक्ताद्व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे ।
रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥ ८ १८ ॥

81 भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।
रात्र्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥ ८ १९ ॥

82 परस्तस्मात् तु भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तात् सनातनः ।
यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥ ८ २० ॥

83 अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहु परमा गतिम् ।
यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्धाम परम मम ॥ ८ २१ ॥

84 पुरुष स पर पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया ।
यस्यान्त स्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम् ॥ ८ २२ ॥

* 16 यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्ति चैव योगिन ।
प्रयाता यान्ति त काल वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥ ८ २३ ॥

* 17 अग्निर्ज्योतिरह शुक्ल षण्मासा उत्तरायणम् ।
तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जना ॥ ८ २४ ॥

* 18 धूमो रात्रिस्तथा कृष्ण षण्मासा दक्षिणायनम् ।
तत्र चान्द्रमस ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते ॥ ८ २५ ॥

* 19 शुक्लकृष्णे गती ह्येते जगत शाश्वते मते ।
एकया यात्यनावृत्तिमन्ययावर्तते पुन ॥ ८ २६ ॥

* 20 नैते सृती पार्थ जानन् योगी मुह्यति कश्चन ।
तस्मात् सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन ॥ ८ २७ ॥

* 21 वेदेषु यज्ञेषु तप सु चैव
दानेषु यत् पुण्यफल प्रदिष्टम् ।
अत्येति तत् सर्वमिद विदित्वा
योगी पर स्थानमुपैति चाद्यम् ॥ ८ २८ ॥

[श्रीभगवानुवाच—]

* 22 इद तु ते गुह्यतम प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ।
ज्ञान विज्ञानसहित यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ ९ १ ॥

* 23 राजविद्या राजगुह्य पवित्रमिदमुत्तमम् ।
प्रत्यक्षावगम धर्म्य सुसुख कर्तुमव्ययम् ॥ ९ २ ॥

* 24 अश्रद्दधाना पुरुषा धर्मस्यास्य परतप ।
अप्राप्य मा निवर्तन्ते मृत्युससारवर्त्मनि ॥ ९ ३ ॥

* 25 मया ततमिद सर्व जगदव्यक्तमूर्तिना ।
मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाह तेष्ववस्थित ॥ ९ ४ ॥

* 26 न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम् ।
भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा भूतभावन ॥ ९ ५ ॥

* 27 यथाकाशस्थितो नित्य वायु सर्वत्रगो महान् ।
तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय ॥ ९ ६ ॥

85 सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृति यान्ति मामिकाम् ।
कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम् ॥ ९ ७ ॥

86 प्रकृति स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुन पुन ।
भूतग्राममिम कृत्स्नमवश प्रकृतेर्वशात् ॥ ९ ८ ॥

87 न च मा तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनजय ।
उदासीनवदासीनमसक्त तेषु कर्मसु ॥ ९ ९ ॥

88 मयाध्यक्षेण प्रकृति सूयते सचराचरम् ।
हेतुनानेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्तते ॥ ९ १० ॥

89 अवजानन्ति मा मूढा मानुषी तनुमाश्रितम् ।
परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम् ॥ ९ ११ ॥

90 मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतस ।
राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिता ॥ ९ १२ ॥

91 महात्मनस्तु मां पार्थ दैवी प्रकृतिमाश्रिता ।
भजन्त्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम् ॥ ९ १३ ॥

92 सतत कीर्तयन्तो मा यतन्तश्च दृढव्रता ।
नमस्यन्तश्च मा भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥ ९ १४ ॥

* 28 ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मामुपासते ।
एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् ॥ ९ १५ ॥

* 29 अह क्रतुरह यज्ञ स्वधाहमहमौषधम् ।
मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरह हुतम् ॥ ९ १६ ॥

* 30 पिताहमस्य जगतो माता धाता पितामह ।
वेद्य पवित्रमोंकार ऋक् साम यजुरेव च ॥ ९ १७ ॥

* 31 गतिर्भर्ता प्रभु साक्षी निवास शरण सुहृत् ।
प्रभव प्रलय स्थान निधान बीजमव्ययम् ॥ ९ १८ ॥

* 32 तपाम्यहमह वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च ।
अमृत चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन ॥ ९ १९ ॥

93 त्रैविद्या मां सोमपा पूतपापा
यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते ।
ते पुण्यमासाद्य सुरेन्द्रलोक
मश्नन्ति दिव्यान् दिवि देवभोगान् ॥ ९ २० ॥

94 ते त भुक्त्वा स्वर्गलोक विशाल
क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोक विशन्ति ।
एव त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना
गतागत कामकामा लभन्ते ॥ ९ २१ ॥

95 अनन्याश्चिन्तयन्तो मा ये जना पर्युपासते ।
तेषा नित्याभियुक्ताना योगक्षेम वहाम्यहम् ॥ ९ २२ ॥

96 येऽप्यन्यदेवताभक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विता ।
तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकम् ॥ ९ २३ ॥

97 अह हि सर्वयज्ञाना भोक्ता च प्रभुरेव च ।
न तु मामभिजानन्ति तत्त्वेनातश्च्यवन्ति ते ॥ ९ २४ ॥

98 यान्ति देवव्रता देवान् पितृन् यान्ति पितृव्रता ।
भूतानि यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोऽपि माम् ॥ ९ २५ ॥

99 पत्रं पुष्प फल तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।
तदह भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मन ॥ ९ २६ ॥

100 यत् करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ।
यत् तपस्यसि कौन्तेय तत् कुरुष्व मदर्पणम् ॥ ९.२७ ॥

101 शुभाशुभफलैरेव मोक्ष्यसे कर्मबन्धनै ।
सन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ ९.२८ ॥

102 समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रिय ।
ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहम् ॥ ९.२९ ॥

103 अपि चेत् सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।
साधुरेव स मन्तव्य सम्यग्व्यवसितो हि स ॥ ९.३० ॥

104 क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति ।
कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्त प्रणश्यति ॥ ९.३१ ॥

105 . मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्यु पापयोनय ।
स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥ ९.३२ ॥

106 किं पुनर्ब्राह्मणा पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ।
अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम् ॥ ९.३३ ॥

107 मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
मामेवैष्यसि युक्त्वैवमात्मानं मत्परायण ॥ ९.३४ ॥

Faced with any alleged interpolation of this sort the first question that has naturally to be asked is what could have been the plausible motive of such continuous additions and interpolations? Otto assures us that Tract VI means to give a more correct reply to the same question that was mooted in Tract V But Otto has perhaps misunderstood the question raised in Tract V All along the Gita never loses sight of the main question of Action or No-action which was its starting point and even in this Tract that theme props up at the most unexpected place—e g stanza VIII 7 *mam anusmara yudhya ca*—when the discussion was about the power of one s thoughts at the moment of death That main theme our Poem considers from various points of view with a full setting forth of concrete cases conditions and contingencies This inevitably leads into an occasional excursus or digression But unless there are compelling reasons it would be an error in methodology to regard every new point-of view as a new interpolation

Much of Otto s discussion here is concerned with certain differences of opinion between Garbe and himself as regards the alleged interpolated character of certain passages The difference is set forth in the following —

Interpolation acc to Garbe		Interpolations acc to Otto		Remarks and criticisms of Otto
		VI	3	Repugnant to the main theme
VI	27 32	VI	27 32	Not Vedantic but Advaita Bhakti
VII	7			The stanza fits in with the context
VII	8 11	VII	8 11	Imitating Tract VIII in style and thought.
VII	14 15			Māyā does not here mean Illusion but Creative power
VII	19			Not pantheism but Advaita Bhakti
VII	25 26			See above VII 14 15
VII	29 30			Not subordinating of Isvara to Brahman but vice versa
VIII	1 4	VIII	1 4	Gloss which perverts the sense of VII 29 30
VIII	20 22*			Asolutely needed to complete VIII 18
VIII	23 28	VIII	23 28	Mythological gloss
IX	1 6	IX	1 6	Dvaita character of this overlooked by Garbe
		IX	15	By including IX 15 Otto disarms a criticism against Garbe for rejecting the following passage which both agree is Vedantic in tone
IX	16 19	IX	16 19	Garbe following Boehtlingk gives a note to explain why he rejects the passage Otto passes it all in silence as far as I was able to discover
IX	29			
Total rejected by Garbe 42		Total rejected by Otto 32		

After a careful review of the above passages in their context the air of conviction with which both Garbe as well as Otto dub certain lines as Vedantic or non Vedantic pro-Bhakti or anti Bhakti cannot but fail to arouse an incredulous smile in a third party who may not be personally interested in the above display of differences between the Master and the Pupil Garbe had only one enemy to fight and every word or idea which aroused a suspicion of his influence was declared to be taboo His more

* It is strange to find Otto rendering *sarvam idam* in st. VIII 22 by "das OM"

conscientious pupil draws discriminating lines He is afraid lest one that ought not to be suspected is suspected not lest one that ought to be suspected escapes suspicion The result is that the lines of demarcation are so finely drawn that one crosses and re crosses them continuously and almost unconsciously And the tran sition is made with all the greater facility because every glossator or interpolator Otto tells us[1] disguises the newness of his own con tribution by repeating verbatim or in substance an idea already present in an earlier part for example the Dvaita Bhakta in IX 3 4 repeats the phraseology of the Advaita Bhakta in VII 12 May we take Otto s permission to tell him that even Vedantists of the type of Śankara in the well known lines—

सत्यपि भेदापगमे नाथ तवाहं न मामकीनस्त्वम् ।
सामुद्रो हि तरङ्गः क्वचन समुद्रो न तारङ्गः ॥

have perceived nothing inconsistent in subscribing to such sentiments in their entirety

The next Tract—Tract VII—begins from II 39 (the first passage which causes every new reader of the Bhagavadgita to stumble) and goes on to the end of the Fourth Adhyaya It con sists of 99 stanzas which the Brahman theologue has inflated by another 20 stanzas of his usual gloss After the addition of the Tract the Gita reaches the extent of 552 stanzas Otto points out that the Tract claims to set forth as contrasted with the Samkhya view point treated upto that point the Yoga view point (buddhir Yoge tvimam śṛṇu) but is actually permeated by Samkhya ideas and affords n thing of Yoga technique One should have imagined that this very circumstance should have compelled Otto to reconsider his own notions of Samkhya and Yoga as the words are used in the present context The ideal of ecstatic equipoise—Buddhi or Samata Yoga—which is here preached has points of similarity with the Stoic ideal of *Ataraxia* and it is said to have emanated from Kṛṣna himself as the Adiguru (IV 1 ff) The Samkhya of the Tract can therefore be said to be Sesvara Samkhya but Iśvara as the object of devotion (Bhakti) is conspicuous here by utter absence[2] It is the magical power of knowledge whereby to know a thing is to become one with it that is here emphasised The Tract runs as foll ws—

---

1 *Lehrtraktate* p 36

2 Nicht ein einziges Wort says Otto If a solitary word were to suffice it would be easy to point to matparaḥ in II 61 cf also III 30

SEVENTH TRACT

(समत्व or बुद्धियोग subsumed under कृष्णभक्ति as गुरुभक्ति)

II 39—IV 42

(श्रीभगवानुवाच—)

1 एषा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु ।
बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि ॥ २ ३९ ॥

2 नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ।
स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥ २ ४० ॥

3 व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन ।
बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥ २ ४१ ॥

4 यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदन्त्यविपश्चितः ।
वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥ २ ४२ ॥

5 कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम् ।
क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥ २ ४३ ॥

6 भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयापहृतचेतसाम् ।
व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते ॥ २ ४४ ॥

7 त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ।
निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥ २ ४५ ॥

8 यावानर्थ उदपाने सर्वतः सम्प्लुतोदके ।
तावान् सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ॥ २ ४६ ॥

9 कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।
मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते सङ्गोऽस्त्वकर्मणि ॥ २ ४७ ॥

10 योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनंजय ।
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥ २ ४८ ॥

11 दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनंजय ।
बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः ॥ २ ४९ ॥

12 बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ।
तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् ॥ २ ५० ॥

13 कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ।
जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयम् ॥ २ ५१ ॥

14 यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ।
तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥ २ ५२ ॥

15 श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ।
समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि ॥ २ ५३ ॥

अर्जुन उवाच—

16 स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव ।
स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत व्रजेत किम् ॥ २ ५४ ॥

श्रीभगवानुवाच—

17 प्रजहाति यदा कामान् सर्वान् पार्थ मनोगतान् ।
आत्मन्येवात्मना तुष्ट स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ २ ५५ ॥

18 दु खेष्वनुद्विग्नमना सुखेषु विगतस्पृह ।
वीतरागभयक्रोध स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥ २ ५६ ॥

19 य सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत् प्राप्य शुभाशुभम् ।
नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ २.५७ ॥

20 यदा संहरते चाय कूर्मोऽङ्गानीव सर्वश ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ २ ५८ ॥

21 विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिन ।
रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥ २ ५९ ॥

22 यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चित ।
इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभ मन ॥ २ ६० ॥

23 तानि सर्वाणि सयम्य युक्त आसीत मत्पर ।
वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ २ ६१ ॥

24 ध्यायतो विषयान् पुस सङ्गस्तेषूपजायते ।
सङ्गात् सजायते काम कामात् क्रोधोऽभिजायते ॥ २ ६२ ॥

25 क्रोधाद्भवति समोह समोहात् स्मृतिविभ्रम ।
स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात् प्रणश्यति ॥ २ ६३ ॥

26 रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन् ।
आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति ॥ २ ६४ ॥

27 प्रसादे सर्वदु खानां हानिरस्योपजायते ।
प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धि पर्यवतिष्ठति ॥ २ ६५॥

28 नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना ।
न चाभावयत शान्तिरशान्तस्य कुत सुखम् ॥ २ ६६ ॥

29 इन्द्रियाणा हि चरता यन्मनोऽनुविधीयते ।
तदस्य हरति प्रज्ञा वायुर्नावमिवाम्भसि ॥ २ ६७ ॥

30 तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वश ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ २ ६८ ॥

31 या निशा सर्वभूताना तस्या जागर्ति सयमी ।
यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुने ॥ २ ६९ ॥

32 आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठ
समुद्रमाप प्रविशन्ति यद्वत् ।

* 7 कर्म ब्रह्मोद्भव विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् ।
तस्मात् सर्वगत ब्रह्म नित्य यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥ ३ १५ ॥

* 8 एव प्रवर्तित चक्र नानुवर्तयतीह य ।
अघायुरिन्द्रियारामो मोघ पार्थ स जीवति ॥ ३ १६ ॥

* 9 यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानव ।
आत्मन्येव च सतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ ३ १७ ॥

* 10 नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।
न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रय ॥ ३ १८ ॥

43 तस्मादसक्त सतत कार्यं कर्म समाचर ।
असक्तो ह्याचरन् कर्म परमाप्नोति पूरुष ॥ ३ १९ ॥

44 कर्मणैव हि ससिद्धिमास्थिता जनकादय ।
लोकसग्रहमेवापि सपश्यन् कर्तुमर्हसि ॥ ३ २० ॥

45 यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जन ।
स यत् प्रमाण कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ ३ २१ ॥

46 न मे पार्थास्ति कर्तव्य त्रिषु लोकेषु किंचन ।
नानवाप्तमवाप्तव्य वर्त एव च कर्मणि ॥ ३.२२ ॥

47 यदि ह्यह न वर्तेय जातु कर्मण्यतन्द्रित ।
मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्या पार्थ सर्वश ॥ ३ २३ ॥

48 उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहम् ।
सकरस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमा प्रजा ॥ ३.२४ ॥

49 सक्ता कर्मण्यविद्वासो यथा कुर्वन्ति भारत ।
कुर्याद्विद्वास्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसग्रहम् ॥ ३.२५ ॥

50 न बुद्धिभेद जनयेदज्ञाना कर्मसङ्गिनाम् ।
जोषयेत् सर्वकर्माणि विद्वान् युक्त समाचरन् ॥ ३ २६ ॥

51 प्रकृते क्रियमाणानि गुणै कर्माणि सर्वश ।
अहकारविमूढात्मा कर्ताहमिति मन्यते ॥ ३ २७ ॥

52 तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयो ।
गुणा गुणेषु वर्तन्त इति मत्वा न सज्जते ॥ ३ २८ ॥

53 प्रकृतेर्गुणसमूढा सज्जन्ते गुणकर्मसु ।
तानकृत्स्नविदो मन्दान् कृत्स्नविन्न विचालयेत् ॥ ३ २९ ॥

54 मयि सर्वाणि कर्माणि सन्यस्याध्यात्मचेतसा ।
निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वर ॥ ३ ३० ॥

55 ये मे मतमिद नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवा ।
श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभि ॥ ३.३१ ॥

56 ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् ।
सर्वज्ञानविमूढास्तान् विद्धि नष्टानचेतस ॥ ३ ३२ ॥

87 त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं नित्यतृप्तो निराश्रयः ।
कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किंचित् करोति सः ॥ ४.२० ॥

88 निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।
शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ ४.२१ ॥

89 यदृच्छालाभसंतुष्टो द्वन्द्वातीतो विमत्सरः ।
समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते ॥ ४.२२ ॥

90 गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ।
यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥ ४.२३ ॥

* 11 ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।
ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ ४.२४ ॥

* 12 दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते ।
ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुह्वति ॥ ४.२५ ॥

* 13 श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुह्वति ।
शब्दादीन् विषयानन्य इन्द्रियाग्निषु जुह्वति ॥ ४.२६ ॥

* 14 सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।
आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते ॥ ४.२७ ॥

* 15 द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः ॥ ४.२८ ॥

* 16 अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे ।
प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः ॥ ४.२९ ॥

* 17 अपरे नियताहाराः प्राणान् प्राणेषु जुह्वति ।
सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥ ४.३० ॥

* 18 यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम् ।
नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम ॥ ४.३१ ॥

* 19 एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ।
कर्मजान् विद्धि तान् सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥ ४.३२ ॥

91 श्रेयान् द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परंतप ।
सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते ॥ ४.३३ ॥

92 तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ।
उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥ ४.३४ ॥

* 20 यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पाण्डव ।
येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि ॥ ४.३५ ॥

93 अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः ।
सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं संतरिष्यसि ॥ ४.३६ ॥

94 यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात् कुरुतेऽर्जुन ।
ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात् कुरुते तथा ॥ ४.३७ ॥

95 न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।
तत् स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति ॥ ४.३८ ॥

96 श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ।
ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥ ४.३९ ॥

97 अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्मा विनश्यति ।
नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥ ४ ४० ॥

98 योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयम् ।
आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय ॥ ४ ४१ ॥

99 तस्मादज्ञानसंभूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः ।
छित्त्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥ ४ ४२ ॥

On a careful reading of this Tract by itself it will be clear that the arguments urged therein have a fairly close bearing upon the situation which supplied the occasion to the Bhagavadgita Otto says[1] with reference to stanzas IV 16 ff that the issue raised herein is much too general For in the *soka* of Arjuna nothing at all was asked about the general relation between Karman and No karman Such theological finesses had not troubled him in his *visada* It was not whether action binds but the altogether concrete concern as to whether one should kill worthy teachers whether one could dare to ignore the sacred ties of relationship that had aroused his *visada* One is surprised to read this in the work of a philosophical thinker of the calibre of Rudolf Otto It is because Arjuna had by his arguments towards the end of the First Chapter raised the question *of the moment from the sphere of the particular to that of* the universal that a general discussion on Dharma Adharma Action No-action had to find a place in the sequel As Śankara says—

सर्वलोकानुग्रहार्थमर्जुनं निमित्तीकृत्याह भगवान् वासुदेवः ॥

Arjuna is thus the nimitta of the Lord but in another sense than what Otto understands in XI 33

Secondly when Kṛṣṇa had taken all the trouble in Chapter IV to prove that Vedic sacrifice is not the only kind of sacrifice but that there were many varieties of it and that properly interpreted any postponement of the immediate and the lower for the remote and the higher (e g the farmer sowing his seed and not *immediately* consuming it) is a sacrifice to quarrel with *yajnayacaratah Karma* (sein Werk zum Opfer bringen) as though the passage meant to re commend *Vedic sacrifice and to* suggest that it is *jnana yajña* the magical might of jñana that is here sought to be emphasised is

1 *Lehrtraktate* p 43

2 Otto credits a Brahman theologue with this But to dub certain verses in the immediate context necessary for the proper understanding of the passage as *interpolations* and then to proceed to interpret what remains of the text as involving a contradiction or inconsistency is bad methodology

20 पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहम् ।
झषाणां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि जाह्नवी ॥ १० ३१ ॥

21 सर्गाणामादिरन्तश्च मध्यं चैवाहमर्जुन ।
अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम् ॥ १० ३२ ॥

22 अक्षराणामकारोऽस्मि द्वन्द्वः सामासिकस्य च ।
अहमेवाक्षयः कालो धाताहं विश्वतोमुखः ॥ १० ३३ ॥

23 मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम् ।
कीर्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा ॥ १० ३४ ॥

24 बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छन्दसामहम् ।
मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः ॥ १० ३५ ॥

25 द्यूतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ।
जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववतामहम् ॥ १० ३६ ॥

26 वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पाण्डवानां धनंजयः ।
मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशना कविः ॥ १० ३७ ॥

27 दण्डो दमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम् ।
मौनं चैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम् ॥ १० ३८ ॥

28 यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ।
न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् ॥ १० ३९ ॥

29 नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परंतप ।
एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥ १० ४० ॥

30 यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ।
तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोंऽशसंभवम् ॥ १० ४१ ॥

31 अथवा बहुनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन ।
विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ १० ४२ ॥

Otto tells us that the Vibhūti varṇana here given shows a clearly Paurāṇic character. Garbe had already pointed out its analogy to the Kūrma purāṇa II 7 3 17. The four stanzas VII 8 11 which exhibit the same character must have, we are told, come from a different author and furnished a hint to the author of our Tract. Otto however suggests that the passage may have been modelled on the Bālāki Ajātaśatru dialogue in the Kauṣītaki upaniṣad IV. It is intended to set forth the view that God is not so much the one in the many (*unum in omnibus*) as the best in everything (*optimum in omnibus*). But I do not know why both Garbe and Otto are led to dub the passage as 'Vedāntic'. If the words 'Yo lokatrayam āviśya' in XV 17—translated by Otto as 'indem er in sie (die Dreiwelt) eingeht'—can pass muster as Bhakti doctrine of the

Viśiṣṭādvaita type, I do not see why this stotra (can a text where God speaks of himself in the First Person be called stotra?) should not be a Bhakti text

The "Original" Gitā and the eight "Tracts" have thus far covered 583 stanzas[1] of the Bhagavadgītā The 117 stanzas that remain are glosses, interpolations and marginalia. We have already given them above in small type and preceded by starred numberings in their proper sequence We can group them together as follows—

(i)	Sāmkhya gloss to Original Poem (II 14 19, 21, 23 28, 38) and to Tract III (XVIII 13 17)—Total stanzas	19
(ii)	Brahman theologue's gloss to Tract II (XV 12 15), to Tract III (XVII 23 28), to Tract IV (XIII 12 18), other Vedāntic corrections to Tract IV (XIII 2, 4 27 28, 30), gloss to Tract V (V 6 7, 10 18 22, 24 26), to Tract VI (IX 15 19), to Tract VII (III 9 18, IV 24 32, 35)—Total stanzas	58
(iii)	Bhakti glosses, namely Viśiṣṭādvaita gloss to Tract VI (VI 27 32) and Dvaita gloss to the same (IX 1-6)—Total stanzas	12
(iii a)	Bhakti glosses definitely attributable to Tract authors and counted along with the Tracts viz, by author of Tract I (X 9 11, XVIII 62-65 67 71—all to the "Original' Gita), by author of Tract III (XVIII 50 57, constituting an appendix of ecstatic mysticism to "Original" Gitā—Total stanzas	20
(iv)	Miscellaneous and doubtful glosses namely, to Original Poem (XI 7, 13, 15 16, 18 37 40) *with a view to convert ghorarūpadarsana into viśvarūpa darsana)*, to Tract III (XVIII 5 6, 45 46), and to Tract VI (VI 3, VII 8 11, VIII 1 4 VIII 23 28)—Total stanzas	28
(iv a)	Doubtful gloss to be included in the Tract as misplaced text (XVII 5 6 under Tract III)—Total stanzas	2
	Total Stanzas	139
	Deduct for counting twice	22
	Total stanzas	117

1 Including the 20 stanzas of group (iii a) and 2 of group (iv a) below In the above statement they are counted twice

For the "Original" Gita and its eight Doctrinal Tracts Otto postulates eight different authors (I-VIII) on the assumption that Tract IV and its appendix, Tract V, have but one author For the 117 stanzas of "Glosses" to which authors other than those of the Doctrinal Tracts have to be postulated we would require one Samkhya glossator (No IX), one Brahman theologue (No X), and at least one other Vedantic corrector (No XI), one Visiṣṭadvaita (No XII) and one Dvaita (No XIII) glossator, and between 5 to 7 miscellaneous[1] glossators The minimum number of authors ' who according to Otto, are responsible for the present text of the Gita is thus exactly 18 , and for the sake at least of that sacrosanct number one ought to be inclined to consider Otto's mercilessly scientific dissection of the Holy Poem with some reverence [1] To understand clearly where the work of one author ends or is intercepted and that of the other begins or is resumed the following concordance will perhaps be found of service It is arranged in the sequence of the present Gita

CONCORDANCE TO THE PROPOSED STRATA AND AUTHORSHIP

Gitā Reference	Nature of the Text	Author No
I 1 47	Original Poem	I
II 1 13	Original Poem	I
II 14 19	Gloss to Original Poem	IX
II 20	Original Poem	I
II 21	Gloss to Original Poem	IX
II 22	Original Poem	I
II 23 28	Gloss to Original Poem	IX
II 29 37	Original Poem	I
II 38	Gloss to Original Poem	IX
II 39 72	Tract VII	VI
III 1 8	Tract VII	VI
III 9 18	Gloss to Tract VII	X
III 19-43	Tract VII	VI
IV 1 23	Tract VII	VI
IV 24 32	Gloss to Tract VII	X

1 Namely the Bhakti glossator to Tract VI (No. XIV), Imitator of Tract VIII (No XV), Converter of *ghorarūpa* to *viśvarūpa* (No XVI) the Mythological glossator (No XVII) and at least one author (No XVIII) for small miscellaneous insertions here and there

Gita Reference	Nature of text	Author No
IV 33 34	Tract VII	VI
IV 35	Gloss to Tract VII	X
IV 36-42	Tract VII	VI
V 1 5	Tract V	V
V 6 7	Gloss to Tract V	X
V 8 9	Tract V	V
V 10	Gloss to Tract V	X
V 11 17	Tract V	V
V. 18-22	Gloss to Tract V	X
V 23	Tract V	V
V 24 26	Gloss to Tract V	X
V 27 29	Tract V	V
VI 1 2	Tract VI	VI
VI 3	Gloss to Tract VI	XIV
VI 4 26	Tract VI	VI
VI 27 32	Gloss to Tract VI	XII
VI 33-47	Tract VI	VI
VII 1-7	Tract VI	VI
VII 8 11	Gloss to Tract VI	XV
VII 12-30	Tract VI	VI
VIII 1 4	Gloss to Tract VI	XVIII
VIII 5 22	Tract VI	VI
VIII 23 28	Gloss to Tract VI	XVII
IX 1-6	Gloss to Tract VI	XIII
IX 7 14	Tract VI	VI
IX 15 19	Gloss to Tract VI	X
IX 20-34	Tract VI	VI
X 1 8	Original Poem	I
X 9 11	Gloss to Original Poem	II
X 12-42	Tract VIII	VIII
XI 1-6	Original Poem	I
XI 7	Gloss to Original Poem	XVI
XI 8-12	Original Poem	I
XI 13	Gloss to Original Poem	XVI
XI 14	Original Poem	I
XI 15 16	Gloss to Original Poem	XVI
XI 17	Original Poem	I
XI 18	Gloss to Original Poem	XVI

Gita Reference	Nature of Text	Author No
XI 19 36	Original Poem	I
XI 37 40	Gloss to Original Poem	XVI
XI 41 51	Original Poem	I
XI 52 55	Tract I	II
XII 1 20	Tract I	II
XIII 1	Tract IV	V
XIII 2	Gloss to Tract IV	XI
XIII 3	Tract IV	V
XIII 4	Gloss to Tract IV	XI
XIII 5 11	Tract IV	V
XIII 12 18	Gloss to Tract IV	X
XIII 19-26	Tract IV	V
XIII 27 28	Gloss to Tract IV	XI
XIII 29	Tract IV	V
XIII 30	Gloss to Tract IV	XI
XIII 31 34	Tract IV	V
XIV 1 27	Tract II	III
XV 1 11	Tract II	III
XV 12 15	Gloss to Tract II	X
XV 16 20	Tract II	III
XVI 1 24	Tract III	IV
XVII 1 22	Tract III (including the gloss XVII 5 6)	IV
XVII 23 28	Gloss to Tract III	X
XVIII 1 4	Tract III	IV
XVIII 5 6	Gloss to Tract III	XVIII
XVIII 7 12	Tract III	IV
XVIII 13-17	Gloss to Tract III	IX
XVIII 18-44	Tract III	IV
XVIII 45 46	Gloss to Tract III	XVIII
XVIII 47-49	Tract III	IV
XVIII 50-57	Appendix to Tract III	VI
XVIII 58-61	Original Poem	I
XVIII 62 65	Interpolation in Original Poem	II
XVIII 66	Original Poem	I
XVIII 67 71	Interpolation in Original Poem	II
XVIII 72 78	Original Poem	I

We have, in what has proceded, spared no pains in setting forth Dr Otto's most interesting thesis fairly and squarely If there has been any mistake or misrepresentation it is hoped that it will be imputed to oversight In printing the texts of the "Doctrinal Tracts" by themselves we have perhaps facilitated the understanding of the very complicated argument which we had to piece together from the three publications on the Bhagavadgītā which have recently emanated from the Doctor's pen, and it was thought worth while taking all this trouble, because no other European publications on the Bhagavadgītā since Garbe's time have evinced so much critical penetration and acumen Our comments on the Author's thesis have been already made in the course of the preceding pages, but it would be advantageous to focus them to a point

Be it here said at the outset that we have no objection—nay, we would welcome—the analytical study of a work however ancient or sacred The analytical studies of the plots of Shakespeare's Plays in relation to his "Sources,' or investigations into Pānini's Vocabulary (Wortschatz), or of Similes and Metaphors in the Rgveda have yielded valuable and gratifying results, and there is no reason why the same may not be the case with the labours of Otto But surely nobody presumes to deny the originality and the creative genius of a Shakespeare simply because one is able to say from what source he has borrowed a specific incident or part of an incident in the story or from what sphere of experience he has picked up a given simile or a phrase There is no reason why similar considerations should not hold in the case of the Bhagavadgītā

Let us concede for the sake of argument that the "Brahman theologue" was the last redactor of the Bhagavadgītā Otto has given ample evidence illustrating his activity all along the line, and particularly the ingenuity with which he steps in after every few lines with an interpolated" line or lines calculated to "twist" the current context and bring it into the service of his own specific dogma Now such a working over of an original material would have been a likely enough supposition to make if the Poem in question, just before this "Brahman theologue" stepped in with his holy oar had contained a uniform and self-consistent teaching, as Garbe at any rate believed Otto however discovers in the Poem strata beneath strata or superstructures above superstructures as in an archæological excavation. But in archæology when we pass on from the consideration of one stratum to the one above or below it, we know that the *lower stratum must have normally existed* as a complete whole for some time before another could be superimpos

ed upon it and there is generally also an indication of the reason and motives for such superimpositions Whereas the several putative compilers of the Bhagavadgita in Otto's showing come forward each with his own bricks and timber—and a few of them with a ludicrously insignificant stock of them at that—and deposit layers of their material planlessly and aimlessly at the first convenient (or inconvenient) place on which they can lay their hands Would not a more reasonable hypothesis be to suppose that all these builders petty and great were invited employed and supervised by a master archi tect who knew the angularities and idiosyncrasies of the artisans under his charge but who had faith in his own power of compro ruse and co-ordination to produce out of the motley material a synthetic whole for the admiration of posterity ?

We would of course be told in reply that mere analogy is no argument. If there were a synthetic purpose imposed upon the whole Poem who we would be asked who of all the commentators and interpreters ancient or modern Indian or non Indian has given that master interpretation which all would be fain to accept ? In return however may we not also be permitted to ask which is the master exposition of say Hamlet's character which all Shakespearean scholars have unanimously accepted ? The literature on the Bhaga vadgita is already vast and is continually growing It would be hazardous to say that one has read even the most important publi cations bearing on the subject but it can be safely asserted that every fresh attempt at reinterpreting the Poem—not excluding that of Otto himself—is taking us steadily nearer the goal I have my self taught the poem more than a dozen times to advanced gra duates and undergraduates in the Universities. I am still teaching it and improving and correcting my own earlier understanding and interpretation of the Bhagavadgita at each fresh essay and I do not despair of one day reaching the ideal However even assuming that we are unable to solve a specific cruse of the Gita interpretation in only one way on the basis of the evidence of the Poem itself just as we are not able as a matter of fact, to give one and only one answer to the question of Hamlet's age or madness from the avail able documentary evidence would that seriously justify the conclusion that Shakespeare was a hotch potch compiler of the Play we name Hamlet and that there was no central purpose in it at all ? It is incon ceivable that if the Bhagavadgita were simply an ill assorted ca binet of contrary opinions and dogmas it should have maintained its position of eminence even in India for such a long time Fur thermore when critics of the same persuasion like Garbe and Otto exhibit such fundamental differences as we have set forth above

(p 114), would it not be safer to declare "*Ubhau tau na vijānītah*," or at any rate to suspend judgment? To give up the attempt at a sympathetic interpretation as *ipso facto* foredoomed to failure is neither helpful nor difficult There is more courage if, after the brilliant analytic study like the one that Otto has devoted to the Poem,—and in fact just because of such a study—Otto were himself to rear up on its basis a still more creditable superstructure of a synthetic exposition Otto knows how the Dvaita, Viśiṣṭâdvaita, and Śuddhâdvaita schools of Bhakti or those of the rationalistic Sāmkhya, the mystic Yoga and the monistic Vedānta, gradually and almost imperceptibly shade off into one another He would therefore be fully well equipped to understand the art and the aim of the "synthetic" elaborator and give him his due credit for his achievement, which certainly must have been prompted by specific needs of the age and the society The distinction between such an attempt at synthetic interpretation and that which Hopkins ridiculed as exemplified in the person of Dahlmann is too obvious to cause any misgiving or misunderstanding May we not respectfully request Dr Otto himself to advance "once more unto the breach"?

S K BELVALKAR

P S Alas! Dr Otto is no longer amongst the living to resume the argument, and I feel it most keenly that neither Garbe nor Otto should have been spared long enough to read and reply to my criticisms of their respective theses *Khanikā sabbe Samkhāra, dukha padubbhāvā nibbedamlayanā!*